

دانشگاه گنبد کاووس

نشریه "حفاظت زیست بوم گیاهان"

دوره دوازدهم، شماره بیست و چهارم

<http://pec.gonbad.ac.ir>

علمی - پژوهشی

مطالعه اتنوبوتانی برخی گیاهان دارویی مبتنی بر دانش بومی زنان در شهرستان زنجان

زهرا طغرانگار^۱، مهناز وفادار^{۱*}

^۱استادیار گروه زیست‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه زنجان، زنجان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۶

چکیده

کاربرد گیاهان دارویی بومی به صورت سنتی برای مقاصد درمانی پیشینه‌ای طولانی در استان زنجان دارد. مطالعه حاضر به منظور دستیابی به دانش بومی زنان در مورد گیاهان دارویی منطقه و اثرات درمانی آن‌ها انجام گرفته است. پس از جمع‌آوری، پرس و شناسایی علمی گیاهان منطقه، مطالعه‌ای کیفی-پرسشنامه‌ای به همراه مصاحبه با جامعه آماری متشکل از ۹۰ زن در سه بخش شهرستان زنجان در طی سال‌های ۱۴۰۱-۱۴۰۲ انجام گرفت. به منظور بررسی و قیاس اهمیت دارویی گونه‌های گیاهی مورد مطالعه، ضریب فراوانی نسبی استناد (RFC) برای تمامی گونه‌ها محاسبه شد. نتایج حاصل از این تحقیق، نشان‌دهنده استفاده از ۱۹۳ گونه گیاهی متعلق به ۴۷ تیره است. بزرگترین تیره‌های گیاهی شامل کاسنیان (Asteraceae) با ۳۲ گونه، نعنائیان (Lamiaceae) با ۲۱ گونه، چتریان (Apiaceae) با ۱۸ گونه، گل‌سرخیان (Rosaceae) با ۱۵ گونه و باقلانیان (Fabaceae) و کلمیان (Brassicaceae) هر کدام با ۱۲ گونه گیاهی بودند. گونه‌های بولاغ اوتی (*Nasturtium officinale* R.Br.)، چای کوهی (*Stachys lavandulifolia* Vahl)، آویشن (*Thymus kotschyanus* Boiss. & Hohen.) و پنیرک (*Malva sylvestris* L.) بیشترین میزان ضریب RFC (۱) را دارا بودند. مهم‌ترین اندام‌های مورد استفاده گیاهان دارویی، گل، برگ، بذر، میوه و اندام‌های هوایی بوده و مهم‌ترین موارد دارویی و درمانی ذکر شده از سوی مصاحبه‌شوندگان در این پژوهش عبارتند از: مسکن ناراحتی‌ها و اختلالات گوارشی، مقوی دستگاه هاضمه، کاربردهای ضد عفونی‌کننده و ضد کرم، درمان بیماری‌های کبدی و تقویت‌کننده آن، درمان اختلالات تنفسی، مسکن درد و ضد اسپاسم و معالجه ناراحتی‌های پوستی. یافته‌های حاصل از این تحقیق نشان‌دهنده تنوع فراوان گیاهان دارویی بومی در شهرستان زنجان است و لزوم حفاظت از این ذخیره‌گاه ارزشمند زیستی را بیش از پیش آشکار می‌سازد.

واژه‌های کلیدی: طب سنتی، بیماری، زنان

مقدمه

مردم قاره‌های مختلف دنیا منجر به ظهور علمی به نام علم اتنوبوتانی (مردم‌گیاه‌شناسی) توسط گیاه‌شناس آمریکایی، ویلیام هارشبرگر در سال ۱۸۹۶ شد (Harshberger, 1896). اتنوبوتانی، بررسی اطلاعات قومی، مردمی، فولکلوریک افراد محلی و بومی در فرهنگ‌های مختلف راجع به کاربردهای سنتی گیاهان برای مقاصد طبی و دارویی، غذایی، بهداشتی، آرایشی، رنگرزی، صنایع دستی و غیره

استفاده از گیاهان دارویی و بومی به صورت سنتی برای درمان و التیام بیماری‌های مختلف در دنیا و کشور ما سابقه‌ای بسیار طولانی دارد. مطالعه تاریخ علم گیاه‌شناسی که قدمت آن به پیش از میلاد مسیح می‌رسد و همچنین کتب و منابع قدیمی گیاه‌شناسی و طب سنتی گواه خوبی بر این ادعا است. کاربرد منابع دارویی گیاهی از دیرباز توسط

* نویسنده مسئول: vafadar@znu.ac.ir

است (امیدی و همکاران، ۱۳۹۱؛ حیدری و همکاران، ۱۳۹۳؛ تبد و جلیلیان، ۱۳۹۴؛ خالقی و همکاران، ۱۳۹۴؛ میرشکار و همکاران، ۱۳۹۷؛ حسینی و همکاران، ۱۴۰۰؛ سعادت و همکاران، ۱۴۰۲).

گیاهان علاوه بر کارکردهای مهم در اکوسیستم‌ها از جمله تولید، حفاظت خاک، کاهش فرسایش، تعدیل دمای هوا، با دارا بودن ترکیبات موثره مختلف شامل آلکالوئیدها، گلیکوزیدها، پلی‌فنل‌ها، اسانس‌ها، آنزیم‌های آنتی‌اکسیدان و ترکیبات دیگر، از پتانسیل فیزیولوژیکی بالایی برای درمان امراض مختلف برخوردارند و بسیاری از اختلالات نظیر ناراحتی‌های گوارشی، مشکلات پوستی، دیابت، تب، گلودرد، سرماخوردگی، بیماری‌های زنان، ناراحتی‌های دستگاه عصبی و مشکلاتی نظیر افسردگی با مصرف اندام‌های مختلف گیاهان دارویی مورد مداوا قرار می‌گیرند (Hao and Xiao, 2020; Mishra, 2023; Pandey et al., 2023). کشور ایران پهنه گسترده‌ای است که به دلیل موقعیت جغرافیایی واقع در جنوب غرب آسیا و برخورداری از چند منطقه فیتوجغرافیایی متفاوت نظیر منطقه هیرکانی، منطقه ایران-تورانی و منطقه خلیج-عمانی و نیز وجود دشت‌ها، جلگه‌ها، دره‌ها و مناطق مرتفع و کوهستانی، برخورداری از مناطقی با ارتفاع پایین‌تر از سطح دریا تا مناطق خیلی مرتفع، مناطقی با اقلیم معتدل مرطوب با متوسط بارش زیاد تا مناطق نیمه‌خشک، خشک و بیابانی که بارش سالیانه‌ای برابر با ۱۵۰ میلی‌متر دارند، خاستگاه رویش بیش از ۸۰۰۰ گونه گیاهی متعلق به خانواده‌های بزرگ مانند خانواده کاسنیان، نعنائیان، کلمیان، گاوزبانیان، گل‌سرخیان، چتریان، گندمیان و باقلائیان است (قهرمان و عطار، ۱۳۸۰). وجود اقلیم‌های مختلف و شرایط متنوع رویشگاهی و خاکی منجر به ظهور اکوتیپ‌ها و جمعیت‌های متنوعی از گونه‌های گیاهی در مناطق مختلف جغرافیایی کشور شده است و تفاوت شرایط محیطی تغییراتی در کمیت و کیفیت مواد موثره در گیاهان ایجاد می‌کند (مهرنیا و حسینی، ۱۳۹۹). بسیاری از گونه‌های گیاهی بومی ایران در زمره گیاهان ارزشمند دارویی قرار دارند. گیاهان دارویی گیاهانی هستند که به‌واسطه دارا بودن ترکیبات موثر دارویی، اثرات درمانی، التیام‌بخش و پیشگیرانه برای ناراحتی‌ها و اختلالات مختلف جسمی و روانی دارند و به‌اشکال تجاری-صنعتی یا سنتی توسط بشر از قدیم‌الایام مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند.

استان زنجان از جمله استان‌های واقع در منطقه شمال غرب کشور است که با برخورداری از دشت‌ها و جلگه‌ها، مناطق کوهستانی، دره‌ها و منابع آبی نسبتاً مناسب، مستعد رویش بسیاری از گونه‌های گیاهی است. از سوی دیگر، طب سنتی در زندگی روزمره مردم ساکن این استان دارای جایگاهی پررنگ و قابل توجه است. دایر بودن عطاری‌های متعدد، که برخی قدمتی صد ساله دارند، شاهدی بر این ادعا است. مراجعه به مناطق مختلف استان و گفت‌وگو و مصاحبه با مردم بومی، مطلعان محلی و مردان و زنان سال‌خورده در شهرستان‌ها و روستاها، حاکی از باورهای راسخ ساکنان در زمینه تأثیرات ارزنده گیاهان بر درمان انواع بیماری‌ها و ناراحتی‌های جسمی، روحی و روانی است و مجموعه اطلاعات دارویی سنتی ارزشمندی را در اختیار قرار می‌دهد، اطلاعاتی که چون میراثی گرانبها، سینه‌به‌سینه از ادوار گذشته به عصر کنونی رسیده است (موسوی، ۱۳۸۳؛ طغرانگار و همکاران، ۱۳۹۹؛ وفادار و طغرانگار، ۱۳۹۹). در سراسر این استان اسامی گیاهانی چون امه‌کومه‌جی یا پنیرک (*Malva sylvestris* L.)، خیتمی گولی یا ختمی (*Althaea officinalis* L.)، یارپیز یا پونه (*Mentha longifolia* L. (Hudson))، توکلوچه یا چای کوهی (*Stachys lavandulifolia* Vahl)، کهلیک اوتی یا آویشن (*Thymus kotschyanus* Boiss. & Hohen.)، بومادرن یا بومادران (*Achillea millefolium* L.)، چیتدیخ یا کاسنی (*Cichorium intybus* L.)، یملیک یا شنگ (*Tragopogon graminifolius* DC.)، بولاغ اوتی (*Nasturtium officinale* R.Br.)، شوررن یا خاکشیر (*Descurainia Sophia* (L.) Webb ex Prantl)، گول بورنی یا نسترن وحشی (*Rosa canina* L.)، غازایاقی یا پای غاز (*Falcaria vulgaris* Bernh.)، آجی بیان یا تلخه بیان (*Sophora alopecuroides* L.)، دل‌داماریجا یا بارهنگ (*Plantago lanceolata* L.) و دمیرتیکانی یا خارخسک (*Tribulus terrestris* L.) برای مردم بومی نام‌هایی بسیار آشنا است. در این میان، زنان استان زنجان از اطلاعات دارویی گیاهی ارزشمندی برخوردارند و این میراث ارزشمند را از نسل‌های قبل به ارث برده‌اند. این زنان اغلب به خواص گیاهان بومی در منطقه و همین‌طور گیاهان دارویی غیربومی یا کاشته‌شده اشراف دارند و از اندام‌های مختلف گیاهان به‌صورت‌های خام و تازه‌خوری، پخته، جوشانده، دم‌کرده، ضماد، مرهم و روغن

شهرستان زنجان و مستندسازی آن، گامی در جهت حفظ اطلاعات بومی مردم منطقه مورد مطالعه برداریم.

مواد و روش‌ها

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان زنجان واقع در مرکز استان زنجان، با مساحت ۶۷۶۳ کیلومترمربع از شمال به استان آذربایجان شرقی، از شمال شرق به شهرستان طارم، از شرق به شهرستان ابهر، از جنوب به شهرستان ایجرود و خدابنده، از غرب به شهرستان ماهنشان و از شمال غرب به شهرستان میانه محدود می‌گردد. این شهرستان از سه بخش مرکزی، قره پشتلو و زنجان‌رود تشکیل شده است (شکل ۱). در بخش مرکزی این شهرستان دهستان‌های بناب، بوغداکندی، تهم، زنجان‌رود بالا، قلتوق و معجزات در بخش زنجان‌رود دهستان‌های چای‌پاره بالا و پایین، زنجان‌رود پایین و غنی بیگلو و در بخش قره پشتلو دهستان‌های قره پشتلو بالا و پایین واقع شده‌اند. شهرستان زنجان از نظر توپوگرافی منطقه‌ای کوهستانی است و در محدوده ارتفاعی ۱۶۶۳ متر بالاتر از سطح دریا قرار دارد. بر اساس آمارهای اقلیمی ۱۰ ساله ایستگاه سینوپتیک زنجان (۱۳۸۷-۱۳۹۶)، میانگین بارندگی سالانه در این شهرستان ۲۷۸/۷ میلی‌متر است. رطوبت نسبی متوسط در این شهرستان ۵۵ درصد و متوسط دمای سالانه ۱۲/۵ درجه سانتی‌گراد است (شکل ۲). این شهرستان دارای تابستان‌های معتدل و زمستان‌های سرد است و بر اساس طبقه‌بندی اقلیمی دومارتن، از اقلیم نیمه‌خشک و سرد برخوردار است (گلچین، ۱۳۸۶).

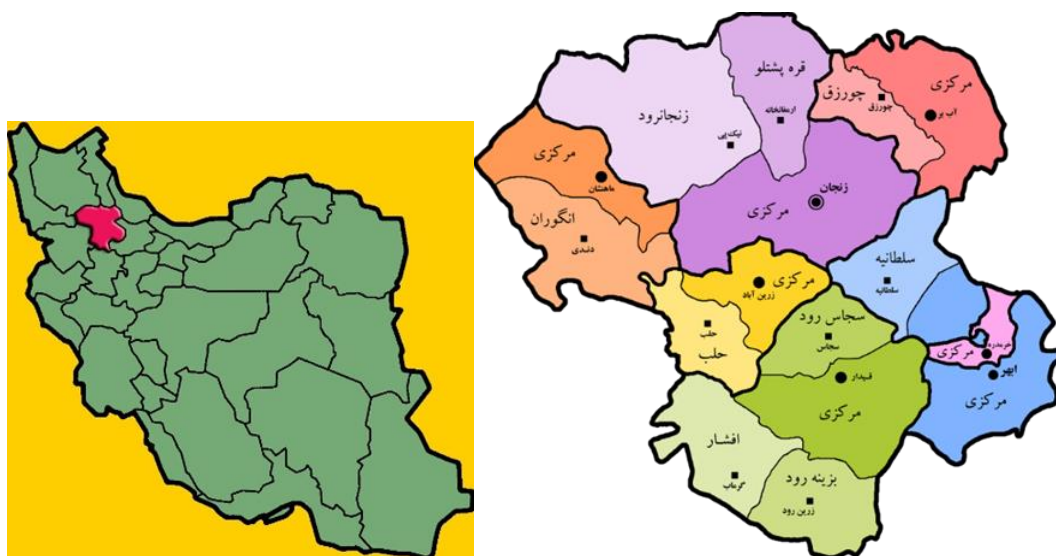
جمع‌آوری گیاهان

نمونه‌های گیاهی دارویی شهرستان زنجان طی سال‌های ۱۴۰۱-۱۴۰۲ جمع‌آوری شدند. نمونه‌ها پس از پرس، خشک شدن و انتقال به هرباریوم، توسط منابع معتبر شناسایی علمی گیاهان شامل فلور ایران (اسدی و همکاران، ۱۳۶۷-۱۳۹۶)، فلور ایرانیکا (Rechinger, 1963-2005)، فلور ترکیه (Davis, 1965-1988)، فلور عراق (Townsend et al., 1966-1985)، فلور شوروی (Komarov and Shishkin, 1963-1974)، رده‌بندی گیاهی (مظفریان، ۱۳۹۰) و درختان و درختچه‌های ایران (مظفریان، ۱۳۸۹) مورد شناسایی علمی قرار گرفتند. تطابق اسامی تیره‌ها و جنس‌ها با سیستم طبقه‌بندی APG (APG, 2016)IV و اسامی فارسی گیاهان با منابعی چون

برای مداوا یا تسکین درد در ناراحتی‌های مختلف از جمله بیماری‌های گوارشی، زنان، مفاصل، مشکلات قلبی-عروقی، مشکلات تنفسی-ریوی، تب و عفونت، ناراحتی‌های پوستی، ناراحتی‌های اعصاب و روان و همچنین تقویت اندام‌های مختلف بدن استفاده می‌کنند (طغرانگار و همکاران، ۱۳۹۹؛ وفادار و طغرانگار، ۱۳۹۹).

با توجه به اهمیت تحقیقات بر روی گیاهان دارویی بومی در کشور و حفظ دانش بومی، مطالعات متعددی توسط محققان مختلف در استان زنجان انجام شده است. موسوی (۱۳۸۳)، با مطالعه بر روی گیاهان دارویی استان زنجان، ۲۱۲ گونه گیاهی دارویی متعلق به ۶۸ تیره گیاهی را معرفی کرد. مهم‌ترین تیره‌های گیاهی در این پژوهش، خانواده‌های نعنائیان، کاسنیان، چتریان، باقلانیان و کلمیان بودند. طغرانگار و همکاران (۱۳۹۹) با مطالعه اتنوفارماکولوژی بر روی گیاهان موثر در درمان بیماری‌های گوارشی در شهرستان ماهنشان در استان زنجان، ۸۸ گونه گیاهی دارویی بومی را شناسایی و معرفی کردند. پژوهش اتنوبوتانی انجام‌یافته بر روی گیاهان دارویی در شهرستان ابهر در استان زنجان توسط وفادار و طغرانگار (۱۳۹۹)، حضور ۷۱ گونه گیاهی دارویی مفید و پرمصرف را نشان داد. بزرگترین تیره‌های گیاهی در این دو تحقیق، تیره‌های نعنائیان، کاسنیان، چتریان و باقلانیان بودند. مغاللو و همکاران (Moghanloo et al., 2019) با انجام مطالعه اتنوبوتانی در شهرستان زنجان و مراجعه و گفت‌وگو با عطاریها، فروشندگان گیاهان دارویی، مردم محلی و روستایی و رنگرزها، ۱۰۰ گونه گیاهی متعلق به ۳۹ تیره را معرفی کردند. اهم کاربردهای این گیاهان در مواردی چون مصارف متنوع طبی-دارویی، غذایی، رنگرزی، سوختی و صنایع دستی بوده است. با توجه به گسترش زندگی ماشینی و شهری، بروز انواع ناراحتی‌های جسمی و روحی و مصرف زیاد داروهای شیمیایی با عوارض جانبی متعدد از یک سو و توسعه دانش بومی در ارتباط با استفاده از گیاهان دارویی به‌عنوان یکی از محورهای توسعه پایدار در کشور از سوی دیگر، ضرورت حفظ و صیانت از اطلاعات و دانش مردم استان در مورد گیاهان دارویی و نحوه استفاده از آنها ضروری به‌نظر می‌رسد. لذا به‌منظور نیل به این هدف، در مطالعه حاضر بر آن شدیم تا با گردآوری دانش بومی زنان

فرهنگ نام‌های گیاهان ایران (مظفریان، ۱۳۸۸) و شناخت گیاهان دارویی و معطر ایران (مظفریان، ۱۳۹۷) انجام پذیرفت.

شکل ۱- نقشه استان زنجان و موقعیت شهرستان زنجان

جدول ۱- مشخصات زنان مورد مصاحبه در این پژوهش

ردیف	نام منطقه در شهرستان زنجان	تعداد زنان	محدوده سنی	سطح تحصیلات
۱	بناب	۵	۳۵-۶۸ سال	بی سواد تا فوق لیسانس
۲	بوغداکندی	۶		
۳	تهم	۴		
۴	زنجان رود بالا	۶		
۵	قلتوق	۴		
۶	معجزات	۵		
۷	قره پشتلو بالا	۱۱	۳۰-۷۵ سال	بی سواد تا دیپلم
۸	قره پشتلو پایین	۱۴		
۹	چای پاره بالا	۷	۳۵-۷۰ سال	بی سواد تا لیسانس
۱۰	چای پاره پایین	۶		
۱۱	زنجان رود پایین	۹		
۱۲	غنی بیگلو	۱۳		

دارویی، نام ترکی گیاهان، نحوه استفاده، اندام مورد مصرف و تاثیر بر روی بیماری‌های مختلف بود. به منظور انجام بررسی کمی در این مطالعه و معرفی گونه‌های گیاهی با اهمیت دارویی بومی و محلی بیشتر، ضریب فراوانی نسبی استناد (RFC (Relative Frequency of Citation)

برای اطلاع از دانش سنتی و بومی زنان شهرستان زنجان گیاهان دارویی، مطالعه‌ای به روش پیمایشی از طریق انجام مصاحبه کیفی و با استفاده از پرسشنامه از ۹۰ زن در بازه سنی ۳۰ تا ۷۵ سال انجام شد. سوالات مطرح در پرسشنامه شامل اطلاعات هویتی (سن، تحصیلات، شغل) و پرسش‌های مرتبط با میزان آگاهی و دانش بومی در مورد گیاهان

نعنائیان)، *Malva L.* (از تیره پنیرکیان) و *Plantago L.* (از تیره بارهنگیان) هر کدام با ۳ گونه، بزرگترین جنس‌ها بوده‌اند (جدول ۲).

گونه‌های بولاغ اوتی (*Nasturtium officinale R.Br.*) از تیره کلمیان، چای کوهی (*Stachys lavandulifolia Vahl*) و آویشن (*Thymus kotschyanus Boiss. & Hohen*) از تیره نعنائیان و پنیرک (*Malva sylvestris L.*) از تیره پنیرکیان با ضریب RFC برابر ۱، بیشترین میزان اهمیت دارویی بومی و محلی را در بین همه گونه‌های مورد مطالعه در این پژوهش به خود اختصاص می‌دهند. پس از آن، بیشترین مقادیر ضریب RFC به ترتیب متعلق به گونه‌های زنجبیل (*Zingiber officinale Rosc.*) از تیره زنجبیلیان، ختمی (*Althaea officinalis L.*) از تیره پنیرکیان، بومادران (*Achillea millefolium L.*) از تیره کاسنیان، عناب (*Ziziphus jujuba Miller*) از تیره عنابیان، سیر (*Allium sativum L.*) از تیره نرگسیان، پنیرک (*Malva parviflora L.*) از تیره پنیرکیان، سنجد (*Elaeagnus angustifolia L.*) از تیره سنجدیان، پونه (*Mentha longifolia L.*) از تیره نعنائیان، گل گاوزبان (*Echium amoenum Fisch & C.A.Mey.*) از تیره گاوزبانیان، رازیانه (*Foeniculum vulgare Mill.*) از تیره چتریان، یونجه (*Medicago sativa L.*) از تیره باقلائیان، پنیرک (*Malva neglecta Wallr.*) از تیره پنیرکیان، کاسنی (*Cichorium intybus L.*) از تیره کاسنیان، کاکوتی (*Ziziphora clinopoides Lam.*) از تیره نعنائیان، شیرین بیان (*Glycyrrhiza glabra L.*) از تیره باقلائیان، زردچوبه (*Curcuma longa L.*) از تیره زنجبیلیان، خاکشیر (*Descurainia sophia L.*) Webb (ex Prantl) از تیره کلمیان، سیاهدانه (*Nigella sativa L.*) از تیره آلاله‌ایان، نعنا (*Mentha × piperita L.*) از تیره نعنائیان

و سنبل‌الطیب (*Valeriana officinalis L.*) از تیره آقطیان بود (۰/۹۳، ۰/۹۲، ۰/۹۱، ۰/۸۸، ۰/۸۷، ۰/۸۶، ۰/۸۵، ۰/۸۴، ۰/۸۳، ۰/۸۲، ۰/۸۱، ۰/۸) (جدول ۲). در میان گونه‌های مورد مطالعه، کمترین مقادیر ضریب RFC نیز به ترتیب متعلق به گونه‌های آدمک (*Biebersteinia multifida DC.*)، علف فتق کرک‌آلود (*Herniaria hirsuta L.*)، خارخر (*Ononis spinosa L.*)، گل بی‌مرگ (*Helichrysum oligocephalum DC.*)

(مطابق با فرمول زیر محاسبه گردید (Vitalini et al., 2013; Al-Robai et al., 2022).

$$RFC = FC/N$$

رابطه ۱

FC: تعداد افراد مصاحبه‌شونده که استفاده دارویی از یک گونه گیاهی را ذکر کرده‌اند.

N: تعداد کل افراد مورد مصاحبه

نتایج

نتایج حاصل از بررسی حاضر بیانگر آن است که زنان در شهرستان زنجان، ۱۹۳ گونه گیاهی دارویی متعلق به ۱۵۴ جنس و ۴۷ تیره گیاهی را به‌طور سنتی در مداوای ناراحتی‌ها و بیماری‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌دهند. اطلاعات مربوط به گونه‌های گیاهی دارویی مورد مطالعه در این تحقیق، نام علمی، نام فارسی و نام ترکی، نام خانواده گیاهی، موارد درمانی، اندام‌های گیاهی مورد استفاده، نحوه مصرف و مقادیر ضرایب RFC برای گونه‌های مورد مطالعه در جدول شماره ۲ آمده است. از مجموع ۱۹۳ گونه گیاهی دارویی پرمصرف در شهرستان زنجان، ۱۲۰ گونه به‌صورت خودرو (۶۲/۱۸)، ۵۰ گونه به‌صورت کاشته شده (۲۵/۹۱) و ۱۲ گونه هم به صورت خودرو و هم به‌صورت کاشته شده (۶/۲۲) رویش دارند. ۱۱ گونه گیاهی دارویی (۵/۶۹) نیز از عطاری‌های شهرستان تهیه شده و مورد استفاده قرار می‌گیرند (شکل ۲، جدول ۲).

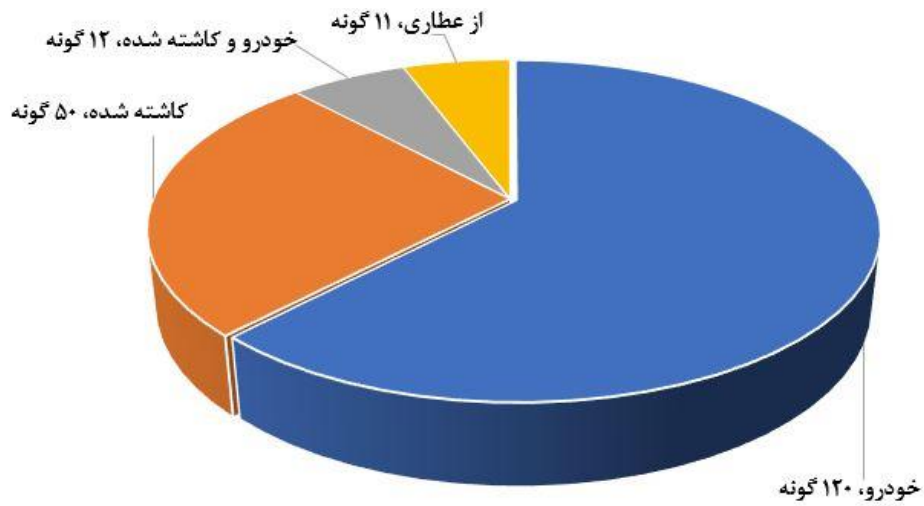
در میان تیره‌های گیاهی مورد استفاده، تیره کاسنیان (Asteraceae) با ۳۲ گونه، تیره نعنائیان (Lamiaceae) با ۲۱ گونه، تیره چتریان (Apiaceae) با ۱۸ گونه، تیره گل‌سرخیان (Rosaceae) با ۱۵ گونه و تیره‌های باقلائیان (Fabaceae) و کلمیان (Brassicaceae) هر کدام با ۱۲ گونه، بیشترین میزان مصرف دارویی را به خود اختصاص می‌دهند (در مجموع ۱۱۰ گونه معادل ۵۶/۹۹٪). پس از آن، تیره گاوزبانیان (Boraginaceae) با ۸ گونه، تیره‌های گندمیان (Poaceae) و نرگسیان (Amaryllidaceae) هر کدام با ۶ گونه و تیره‌های بادمجانیان (Solanaceae) و پنیرکیان (Malvaceae) هر کدام با ۴ گونه، در جایگاه‌های بعدی قرار دارند (شکل ۳). جنس‌های *Prunus L.* (از تیره گل‌سرخیان با ۸ گونه)، *Allium L.* (از تیره نرگسیان با ۶ گونه)، *Achillea L.* و *Centaurea L.* (از تیره کاسنیان)، *Brassica L.* (از تیره کلمیان)، *Salvia L.* (از تیره

Cirsium) و کنگر صحرايي (*Capparis spinosa* L.)
arvense (L.) Scop. بوده است (۰/۱۱، ۰/۱۴، ۰/۱۵،
 ۰/۱۷ و ۰/۱۸).

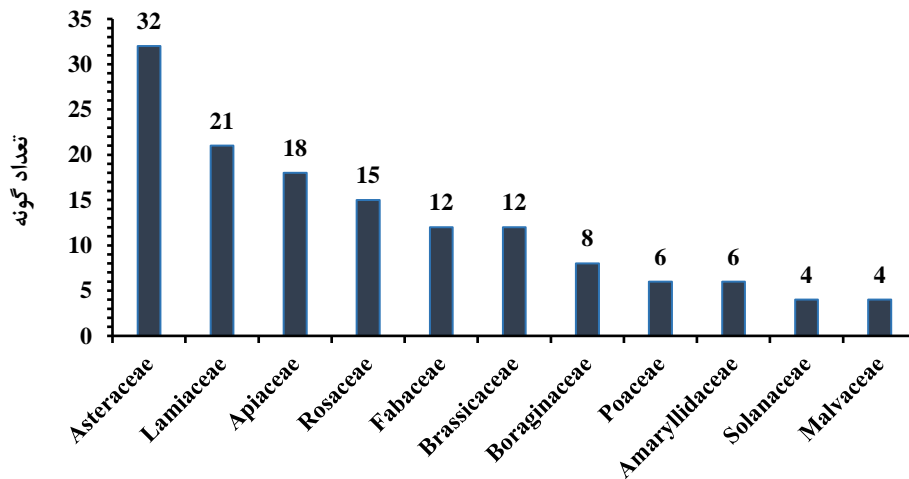
مهم‌ترین استفاده‌های بومی و سنتی طبی گیاهان دارویی ذکر شده توسط زنان در شهرستان زنجان عبارتند از: کاربردهای گوارشی شامل درمان ناراحتی‌های معده و روده، اسهال، اسهال خونی، یبوست، دل‌پیچه، شکم‌درد، نفخ، تهوع، بوی بد دهان، سوءهاضمه، هم‌چنین با خاصیت اشتهاآور، ملین، قابض، کمک به هضم غذا، مقوی معده و دستگاه گوارش (۱۵۸ گونه، ۰/۸۱/۸۶)، کاربردهای ضد عفونی‌کننده، ضد کرم، ضد انگل، ضد قارچ، ضد میکروب و ضد ویروس (۸۸ گونه، ۰/۴۵/۵۹)، درمان اختلالات متابولیکی شامل بیماری‌های کبدی، یرقان، هم‌چنین با کاربرد صفرابر، سم‌زدا و مقوی کبد (۶۰ گونه، ۰/۳۱/۰۸)، درمان اختلالات تنفسی شامل درمان سرفه، سرماخوردگی، گلودرد، تب، آسم، برونشیت، سیاه‌سرفه، هم‌چنین استفاده به‌عنوان خلط‌آور و نرم‌کننده سینه (۶۰ گونه، ۰/۳۱/۰۸)، مسکن درد، التیام‌بخش و ضد اسپاسم (۵۴ گونه، ۰/۲۷/۹۸)، معالجه ناراحتی‌های پوستی شامل اگزما، التهاب پوست، جوش، لک، زخم پوستی، سوختگی، کچلی، جرب، زگیل، میخچه، هم‌چنین نرم‌کننده پوست (۴۴ گونه، ۰/۲۲/۸۰)، تقویت دستگاه ایمنی و مقوی عمومی بدن (۴۳ گونه، ۰/۲۲/۲۷)، کاربرد ضد سرطان و ترمیم زخم‌های سرطانی (۳۸ گونه، ۰/۱۹/۶۹)، خاصیت ضد التهاب (۳۷ گونه، ۰/۱۹/۱۷)، درمان اختلالات زنان شامل بیماری‌های رحمی، مشکلات قاعدگی، خونریزی شدید، عفونت زنان، اختلالات یائسگی و هم‌چنین مقوی رحم (۳۶ گونه، ۰/۱۸/۶۵)، درمان ناراحتی‌های قلبی-عروقی، ضد تصلب شرایین، تسهیل‌کننده

گردش خون، رقیق‌کننده خون و مقوی قلب (۳۲ گونه، ۰/۱۶/۵۸)، کاربردهای آرام‌بخش، ضد اسپاسم، مقوی اعصاب و نشاط‌آور (۳۱ گونه، ۰/۱۶/۰۶)، کاربرد کاهش‌دهنده قند، چربی و فشار خون بالا (۲۵ گونه، ۰/۱۲/۹۵)، درمان ناراحتی‌های مفاصل، استخوان، روماتیسم، آرتروز و زانودرد (۲۴ گونه، ۰/۱۲/۴۳)، تقویت قوای جنسی (۱۹ گونه، ۰/۹/۸۴)، درمان ناراحتی‌های چشمی و کاربرد انرژیزا (هر کدام ۱۰ گونه، ۰/۵/۱۸)، بندآورنده خون و درمان کم‌خونی (۹ گونه، ۰/۴/۶۶)، درمان آفت و زخم دهان و عفونت لثه (۷ گونه، ۰/۳/۶۳)، شیرافزا (۶ گونه، ۰/۳/۱۱)، درمان دیابت، ضد عطش و تشنگی و کاربرد تقویت حافظه (هر کدام ۵ گونه، ۰/۲/۵۹)، درمان نیش حشرات و عقرب‌گزیدگی (۴ گونه، ۰/۲/۰۷)، درمان پروستات (۳ گونه، ۰/۱/۵۵)، درمان آبله‌مرغان و کاربرد محرک پیاز مو، رویش مو و ضد ریزش مو (هر کدام ۲ گونه، ۰/۱/۰۴) و درمان سرخک و واریس (هر کدام ۱ گونه، ۰/۰/۵۱) (شکل ۴).

اندام‌های گیاهی مورد استفاده عبارت بودند از: اندام گل (۵۱ گونه، ۰/۲۶/۴۲)، برگ (۴۹ گونه، ۰/۲۵/۳۸)، بذر (۴۷ گونه، ۰/۲۴/۳۵)، میوه (۴۱ گونه، ۰/۲۱/۲۴)، اندام‌های هوایی و سرشاخه‌های گلدار (۴۰ گونه، ۰/۲۰/۷۲)، گیاه کامل (۳۰ گونه، ۰/۱۵/۵۴)، ریشه (۲۱ گونه، ۰/۱۰/۸۸) (شکل ۵). رایج‌ترین روش‌های مصرف گیاهان دارویی در شهرستان زنجان به اشکال جوشانده و دم‌کرده (۱۱۹ گونه، ۰/۶۱/۶۵)، خام و تازه‌خوری (۹۳ گونه، ۰/۴۸/۱۸)، عصاره (۶۴ گونه، ۰/۳۳/۱۶)، پخته شده (۶۱ گونه، ۰/۳۱/۶۰)، ضماد (۳۳ گونه، ۰/۱۷/۰۹)، ادویه (۱۶ گونه، ۰/۸/۲۹)، روغن (۹ گونه، ۰/۴/۶۶) و دود و بخور (۳ گونه، ۰/۱/۵۵) است (شکل ۶).

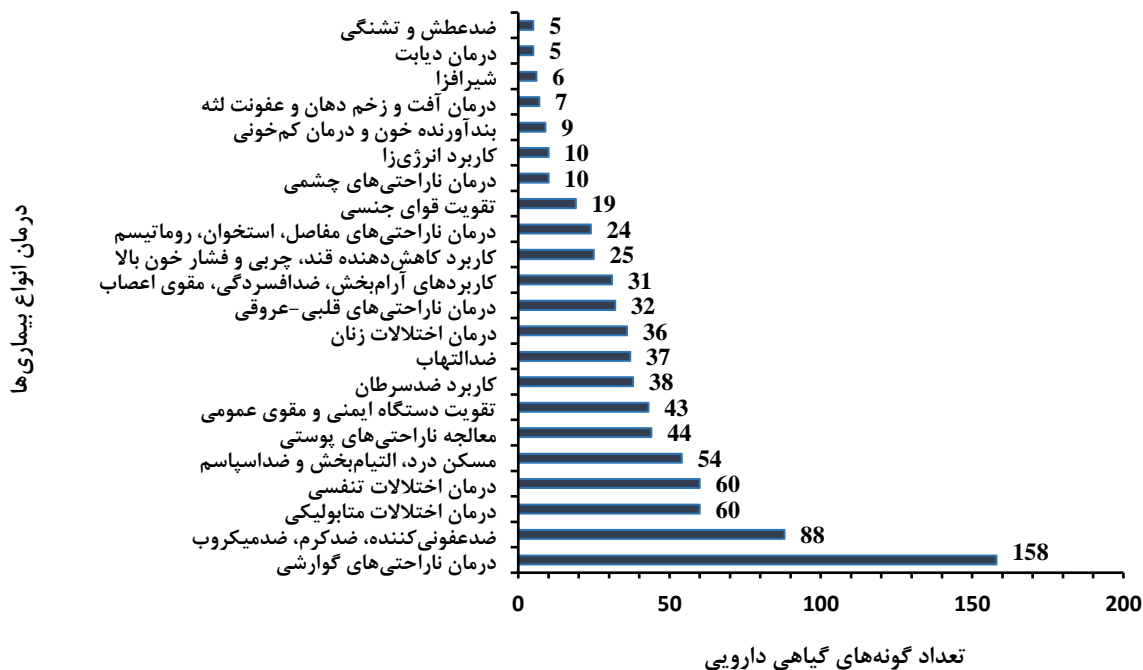

شکل ۲- نمودار توزیع فراوانی وضعیت رویش گونه‌های گیاهی دارویی و تقویتی مورد استفاده توسط زنان در شهرستان زنجان

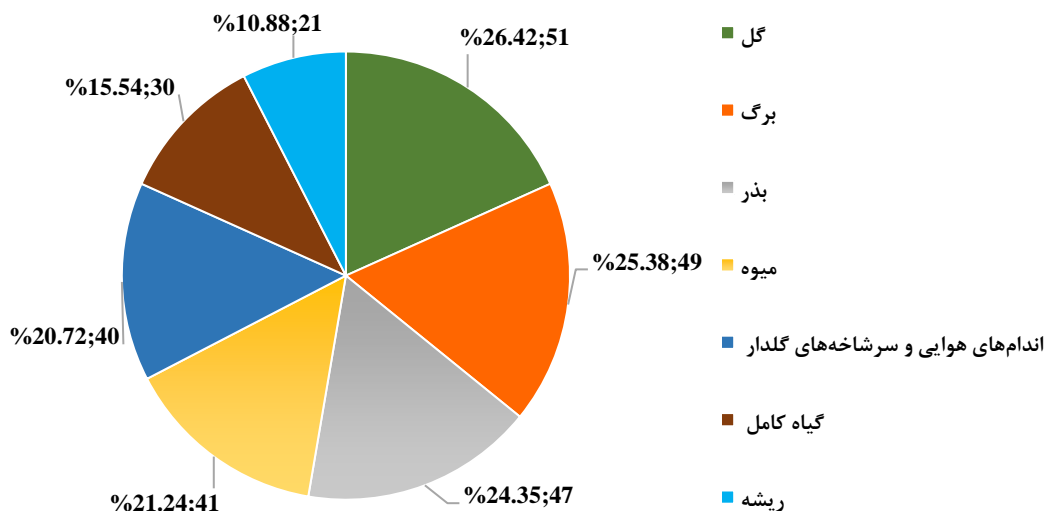

خانواده‌های گیاهی دارویی و تقویتی

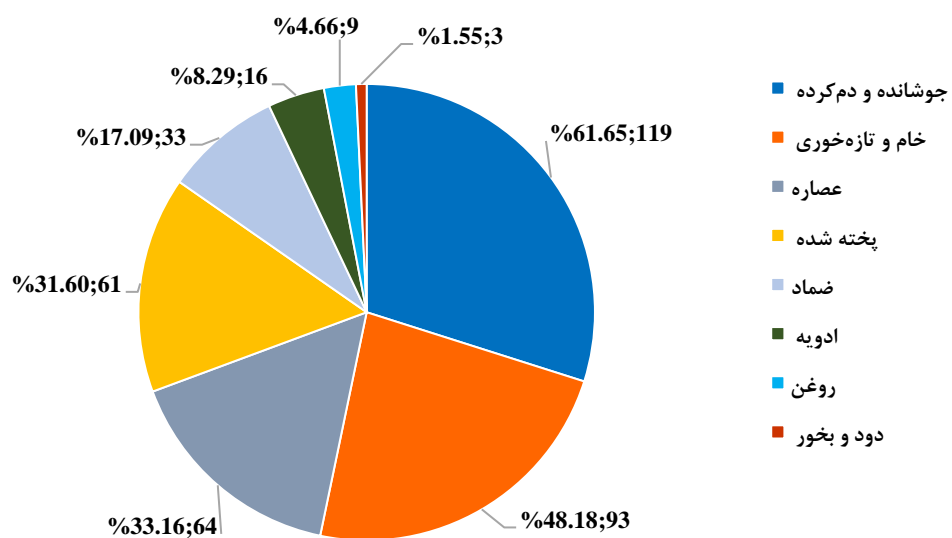
شکل ۳- نمودار مهم‌ترین تیره‌های گیاهی دارویی و تقویتی مورد استفاده توسط زنان در شهرستان زنجان

شکل ۴- نمودار مهم ترین خواص گیاهان دارویی و تقویتی مورد استفاده توسط زنان در شهرستان زنجان

شکل ۵- نمودار توزیع فراوانی بخش‌های گیاهی و تقویتی مورد استفاده توسط زنان در شهرستان زنجان

شکل ۶- نمودار توزیع فراوانی روش‌های مصرف گیاهان دارویی و تقویتی مورد استفاده توسط زنان در شهرستان زنجان

جدول ۲- فهرست گونه‌های گیاهی دارویی، تقویتی و اثرات درمانی آن‌ها در شهرستان زنجان

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
Amaranthaceae										
۱	۱۵۲۴	منطقه مرکزی	<i>Amaranthus hybridus</i> L.	تاج خروس	خانم سالاندی، قاراگز	درمان زخم معده، قایض، درمان اسهال، درمان خونریزی روده	جوشانده و دم کرده	گیاه کامل	خودرو	۰/۲۵
۲	۱۶۵۰	منطقه مرکزی	<i>Chenopodium album</i> L.	سلمه تره	شورن، یاغلیجا، سلمانجاسی	ازبین بردن یبوست، دفع کرم، آفت دهان، مسهل، اشتهاآور، درمان ناراحتی‌های دستگاه گوارش	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری، عصاره	برگ، بذر	خودرو	۰/۵۴
۳	۱۵۵۶	منطقه مرکزی	<i>Spinacia oleracea</i> L.	اسفناج	ایسفیناج، ایسپناخ	تقویت‌کننده دستگاه گوارش به‌ویژه روده، پایین آورنده قند خون، درمان کم‌خونی، ضدنفخ، مقوی دستگاه ایمنی، مسهل، ضدکرم، ضد ویروس، اشتهاآور	خام و تازه خوری، پخته شده	برگ	کاشته شده	۰/۶۶
Amaryllidaceae										
۴	۱۵۹۶	زنجانرود	<i>Allium akaka</i> S.G.Gmel. ex Schult. & Schult	والک، سیر کوهی	گوموران	درمان بیماری‌های کبدی، ضد عفونی کننده دستگاه گوارش، مدر، درمان اسهال، درمان زگیل، اشتهاآور، کمک به هضم غذا	خام و تازه خوری، پخته شده، ضماد	گیاه کامل	خودرو	۰/۶
۵	۱۶۲۴	قره پشتلو	<i>Allium ampleprasum</i> L. subsp. <i>iranicum</i> Wendelbo	تره کوهی	گندله	درمان یبوست، مدر، ملین، درمان سوءهاضمه، کمک به هضم غذا، ضد میکروب، کاهش چربی و قند خون، اشتهاآور	خام و تازه خوری، پخته شده	گیاه کامل	خودرو	۰/۵۳
۶	۱۵۵۷	منطقه مرکزی	<i>Allium atroviolaceum</i> Boiss.	پیاز کوهی، تره کوهی	کومران	ضد عفونی کننده دستگاه گوارش، مقوی، اشتهاآور، ضد سرطان، کاهش فشار خون، ملین، مدر، تقویت دستگاه ایمنی، ضد میکروب و ویروس	خام و تازه خوری، پخته شده	گیاه کامل	خودرو	۰/۶۶

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	۱۰
۷	۱۵۵۵	قره پشتلو	<i>Allium sativum</i> L.	سیر	سارمساق	ضد عفونی کننده دستگاه گوارش، ضد کرم، مسکن درد، اشتها آور، مقوی دستگاه ایمنی، کاهش دهنده فشار و چربی خون، درمان سرماخوردگی، رویش ابرو، ترمیم میخچه	خام و تازه خوری، پخته شده، عصاره، ضماد	گیاه کامل	کاشته شده	۰/۸۸
۸	۱۵۹۵	قره پشتلو	<i>Allium cepa</i> L.	پیاز	سوغان	ضد عفونی کننده دستگاه گوارش، نیروزا، ضد بیوست، درمان سرفه و سرماخوردگی، کاهش دهنده چربی خون، ضد سرطان، سم زدا، مقوی گوارش، اشتها آور، ضد میکروب و ویروس	خام و تازه خوری، پخته شده، عصاره	گیاه کامل	کاشته شده	۰/۷۶
۹	۱۶۴۹	زنجارود	<i>Allium hirtifolium</i> Boiss.	موسیر	سووالاخ	اشتها آور، مدر، درمان سوء هاضمه، کاهش دهنده فشار خون، ضد عفونی کننده، ضد میکروب، مقوی دستگاه گوارش، ملین	خام و تازه خوری، ادویه	پیاز	خودرو و کاشته شده	۰/۵
Apiaceae										
۱۰	۱۵۵۴	منطقه مرکزی	<i>Anethum graveolens</i> L.	شوید، شویت	شبت	تقویت کننده دستگاه گوارش، اشتها آور، مدر، ضد نفخ، هضم کننده، مقوی معده، کاهش دهنده فشار و چربی خون، ضد عفونی کننده، ضد میکروب	خام و تازه خوری، پخته شده	برگ، میوه، بذر	کاشته شده	۰/۶۷
۱۱	۱۶۲۳	زنجارود	<i>Apium graveolens</i> L.	کرفس	کروویز	اشتها آور، ضد نفخ، ضد میکروب، مدر، مقوی، عمومی بدن، محرک معده و دستگاه گوارش، تصفیه کننده خون، ضد کرم، افزایش دهنده قوای جنسی، مقوی رحم	خام و تازه خوری، پخته شده، آب میوه، عصاره	گیاه کامل	کاشته شده	۰/۳۸
۱۲	۱۵۵۸	منطقه مرکزی	<i>Bunium elegans</i> (Fenzl) Freyn	زیره کوهی	زیره	رفع سوء هاضمه، ضد نفخ، قابض، درمان اسهال، مقوی معده، مقوی عمومی، سم زدا، آنتی اکسیدان، کرم کش، ضد عفونی کننده	ادویه	میوه، بذر	خودرو	۰/۵۶

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۱۳	-----	-----	<i>Carum carvi L.</i>	زیره سیاه	دوه دابانی	اشتهآآور، ضدنفخ، ضداسپاسم، ضدمیکروب، مقوی عمومی بدن، محرک معده و دستگاه گوارش، ضدکرم و انگل، افزایش دهنده قوای جنسی، مدر، کاهش درد قاعدگی، شیرافزا	ادویه، دم کرده	میوه و بذر	از عطاری	۰/۷۱
۱۴	۱۵۹۴	زنجانرود	<i>Coriandrum sativum L.</i>	گشنیز	گیشینیش	ضدنفخ، ضدمیکروب، ضدکرم، اشتهاآور، مقوی معده، درمان ورم معده، درمان درد شکم و دل پیچه، کاهش قند خون، درمان درد مفاصل، صفرابر، درمان زخم	خام و تازه خوری، پخته	اندامهای هوایی	کاشته شده	۰/۳۶
۱۵	۱۶۴۸	قره پشتلو	<i>Daucus carota L.</i>	هویج	هویج، یرکوک	اشتهآآور، ضدیبوست، دافع کرم، تقویت چشم، تقویت سیستم ایمنی و تقویت عمومی بدن، آنتی اکسیدان، ضدسرطان، بهبود عملکرد دستگاه گوارش	خام و تازه خوری، پخته، آب میوه	ریشه غدهای	کاشته شده	۰/۶۴
۱۶	۱۵۵۳	قره پشتلو	<i>Echinophora platyloba DC.</i>	تولوغ اوتی، تیر خوشاریزه		درمان درد مفاصل، درمان هموروئید، ضدنفخ، درمان انسداد روده	عصاره، دم کرده	اندامهای هوایی	خودرو	۰/۳۱
۱۷	۱۶۲۲	قره پشتلو	<i>Eryngium billardieri Delar.</i>	زول، خار زن بابا	زولا، بوقناق	مقوی دستگاه گوارش، ضدنفخ، درمان جوش، کاهش چربی خون، ضدمیکروب، ضدعفونی کننده	خام و تازه خوری، پخته، جوشانده و دم کرده	ساقه، برگ	خودرو	۰/۳۷
۱۸	۱۵۹۳	منطقه مرکزی	<i>Falcaria vulgaris Bernh.</i>	پای غاز	غازایاقی	اشتهآآور، ضدنفخ، ضدمیکروب، مدر، درمان زخم معده و التهاب روده، درمان زخمهای پوستی، رفع سوزش نیش حشرات	پخته شده، عصاره، ضماد	اندامهای هوایی	خودرو	۰/۷۵
۱۹	۱۶۸۳	زنجانرود	<i>Ferula gummosa Boiss.</i>	باریجه	قاسی، قاصنی	تقویت معده، درمان درد معده، ضدکرم، ضدعفونی کننده دستگاه گوارش، درمان تنگی نفس، مقوی رحم، درمان ناراحتی های رحمی، بهبود عملکرد دستگاه گردش خون، ضداسپاسم، التیام بخش، ضدسرطان، تقویت کننده دستگاه تنفس	عصاره، روغن	رزین، صمغ	خودرو	۰/۷۲

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۲۰	۱۵۵۲	زنجارود	<i>Ferula assa-foetida</i> L.	آنقوزه، مدفوع شیطان	شیطان ترسی	ضدنفخ، ضدعفونی کننده دستگاه گوارش، ضدکرم، ضد میکروب، بهبود بیماری های تنفسی مثل آسم و برونشیت، ضدبارداری، درمان عفونت زنان	عصاره	رزین، ریشه	خودرو	۰/۶۱
۲۱	-----	-----	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	رازیانه	رازیانه، وایانا، مایانا، دل بنگ	تقویت معده و دستگاه گوارش، ضد تهوع، ضدنفخ، درمان دل پیچه و درد شکم، اشتها آور، تحریک کننده ترشحات معده، ضد درد، افزایش قوای جنسی، قاعدگی آور، سم زدا، شیرافزا	ادویه، جوشانده و دم کرده	گیاه کامل به ویژه میوه و بذر	از عطاری	۰/۸۵
۲۲	۱۶۲۱	قره پشتلو	<i>Grammosciadium platycarpum</i> Boiss. & Hausskn.	شوید کوهی	چنگک، شوپوت	ضدنفخ، ضد میکروب، مسکن، ضدکرم، اشتها آور، کمک به هضم غذا، ضدعفونی کننده مقوی معده، کاهش دهنده چربی خون، آرام بخش	خام و تازه خوری، پخته شده، ادویه	گیاه کامل	خودرو	۰/۶۴
۲۳	-----	-----	<i>Heracleum persicum</i> Desf. ex. Fisch.	گلپر	بالدیرقان	دفع کننده نفخ و باد شکم، درمان درد شکم و دل پیچه، درمان اسهال، کمک به هضم غذا، رفع سوءهاضمه، ضد میکروب، مدر	ادویه، جوشانده و دم کرده	گیاه کامل به ویژه میوه و بذر	از عطاری	۰/۶۷
۲۴	۱۵۹۲	قره پشتلو	<i>Petroselinum crispum</i> (Mill.) Fuss	جعفری	جعفری	محرک و مقوی عمومی بدن، مقوی چشم، اشتها آور، سم زدا، بازکننده عروق، دفع انگل، روده، تصفیه کننده خون، ضد میکروب، ضدنفخ، برطرف کننده بوی بد دهان و معده	خام و تازه خوری، پخته، آب میوه	گیاه کامل	کاشته شده	۰/۵۲
۲۵	۱۵۵۱	منطقه مرکزی	<i>Pimpinella tragiium</i> Vill.	جعفری کوهی	انیسون	ضدنفخ، ضد میکروب، ضدکرم، سم زدا، تصفیه کننده خون	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری، پخته شده	اندام های هوایی	خودرو	۰/۲۸
۲۶	۱۶۶۵	منطقه مرکزی	<i>Prangos acaulis</i> Bornm.	جاشیر	چاشورت	ضدنفخ، درمان ناراحتی های گوارشی، ضد میکروب، سم زدا	دم کرده، عصاره	اندام های هوایی	خودرو	۰/۲۴

ادامه جدول ۲

RFC	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	اندام مورد استفاده	نحوه مصرف	کاربرد درمانی	نام ترکی	نام فارسی	نام گونه	نام منطقه	شماره هرباریومی	ردیف
۰/۶۳	خودرو	میوه، بذر	جوشانده و دم کرده	ضدمیکروب، ضدتهوع، ضد نفخ، ضدکرم، سم زدا، ضداسهال، خلط آور، مدر، ضد عفونی کننده، محرک و مقوی معده، قاعدگی آور، مناسب برای هضم غذا، کاهش دهنده چربی و فشار خون، پایین آورنده تب	جاجیخ	زنیان	<i>Trachyspermum ammi</i> (L.) Sprague	زنجانرود	۱۶۴۷	۲۷
Asparagaceae										
۰/۴۴	خودرو	گیاه کامل	خام و تازه خوری، پخته شده	ضد عفونی کننده دستگاه گوارش، مسهل، درمان یبوست، ملین، اشتها آور، محرک فعالیت روده	گول آقا	شیرطیور، شیرمرغ	<i>Ornithogalum brachystachys</i> C. Koch	منطقه مرکزی	۱۵۹۱	۲۸
Asteraceae										
۰/۹۱	خودرو	گیاه کامل	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری، پخته شده، عصاره	درمان بواسیر، زخم معده، ضد نفخ، درمان یبوست، ضد تهوع، درمان دل پیچه، درمان اسهال، کاهش فشار خون، ضدسرطان، مقوی دستگاه ایمنی، مسکن	بویمداران، بویمدارن، یاراوتی، قان قورودان	بومادران	<i>Achillea millefolium</i> L.	قره پشتلو	۱۵۵۰	۲۹
۰/۷۲	خودرو	گل	جوشانده و دم کرده	درمان دل درد، درمان اسهال و دل پیچه	بویمداران، بویمدارن، زنگ بیدران	بومادران	<i>Achillea santolinoides</i> subsp. <i>Wilhelmsii</i> (K.Koch) Greuter	منطقه مرکزی	۱۶۸۲	۳۰
۰/۵۸	خودرو	گل	جوشانده و دم کرده، ادویه	درمان دل درد و دل پیچه	بویمدارن	بومادران	<i>Achillea tenuifolia</i> Lam.	قره پشتلو	۱۶۲۰	۳۱
۰/۳۶	خودرو	ریشه	دمنوش و ضماد	رفع درد و خون مردگی دست و پا، تقویت چشم	ککیره	تلخه	<i>Acroptilon repens</i> (L.) D	منطقه مرکزی	۱۶۹۵	۳۲
۰/۴۲	خودرو	برگ، ریشه، بذر	جوشانده و دم کرده	پایین آورنده تب، درمان ناراحتی های کبدی و التهاب کبد، مدر، تصفیه کننده خون، درمان سرخک، مسهل، بهبود نفخ	کالدار، دواوز	بابا آدم، یارباغی، پیتراخ، هوپار	<i>Arctium lappa</i> L.	قره پشتلو	۱۷۰۱	۳۳

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۳۴	۱۵۹۰	زنجانرود	<i>Artemisia sieberi</i> Besser	درمنه	یوشان	ضدنفخ، ضدکرم، مقوی، اشتهاآور، رفع ناراحتی‌های گوارشی	ادویه، جوشانده و دم‌کرده، خام و تازه‌خوری	برگ، ساقه، گل	خودرو	۰/۳۲
۳۵	۱۶۶۴	قره پشتلو	<i>Calendula officinalis</i> L.	گل همیشه بهار	ضدتهوع، ضدانگل، درمان التهاب معده و روده، رفع استرس، ضدعفونی کننده، درمان زخم، سوختگی و جوش، ضدقا	ضماد	گل	کاشته شده	۰/۶۴
۳۶	۱۶۹۴	منطقه مرکزی	<i>Carthamus oxycantha</i> M.B.	گلرنگ زرد	ساری تیکان	درمان خارش، ملین، مدر، درمان سنگ و عفونت کلیه	جوشانده و دم‌کرده	گل	خودرو	۰/۳۴
۳۷	۱۶۱۹	قره پشتلو	<i>Carthamus tinctorius</i> L.	گلرنگ	تاگاگولی	مسهل، ملین	جوشانده و دم‌کرده	گل	خودرو	۰/۲۶
۳۸	۱۶۴۶	قره پشتلو	<i>Chamaemelum nobile</i> (L.) All.	بابونه	آغ گول	درمان زخم معده، ضد نفخ، آرام‌بخش، قاعدگی‌آور، بهبود خواب، مقوی دستگاه گوارش، تقویت سیستم ایمنی بدن، درمان سرماخوردگی	جوشانده و دم‌کرده	گل، برگ	خودرو	۰/۸۶
۳۹	۱۵۴۹	زنجانرود	<i>Centaurea benedicta</i> (L.) L.	گل گندم، خار مقدس	ککیر (فاراباش)، گوباش)	ضدنفخ، قابض، درمان نارسایی‌های کبدی، اشتهاآور، تحریک ترشحات صفرا و شیر معده	جوشانده و دم‌کرده، عصاره	میوه، بذر، گل	خودرو	۰/۵۲
۴۰	۱۵۸۹	زنجانرود	<i>Centaurea depressa</i> M.B.	گل گندم	بوغدا اوتی	درمان درد و ورم چشم، درمان ضعف اعصاب	جوشانده و دم‌کرده، عصاره	گیاه کامل	خودرو	۰/۲۱
۴۱	۱۶۸۱	زنجانرود	<i>Centaurea solstitialis</i> L.	گل گندم زرد	ساری باش آلاخ	تب‌بر، مقوی معده	جوشانده و دم‌کرده	سرشاخه‌های گلداز، ریشه	خودرو	۰/۲۵
۴۲	۱۶۹۳	منطقه مرکزی	<i>Cichorium intybus</i> L.	کاسنی	چدیخ، چتدیخ	درمان نارسایی‌های معده و کبد، تقویت معده، اشتهاآور، ازبین‌برنده لک صورت و جوش جوانی، کاهش قند و چربی خون، ضدمیکروب، رفع عطش، درمان آبله مرغان	جوشانده و دم‌کرده، خام و تازه‌خوری	ریشه، گل	خودرو	۰/۸۳
۴۳	۱۷۰۲	منطقه مرکزی	<i>Cirsium arvense</i> (L.) Scop.	کنگر صحرائی، کنگر هرز	آلاقانقال، داغ کنگری	سم‌زدایی کبد، تحریک و افزایش ترشحات صفرا، تقویت‌کننده معده، اشتهاآور، مدر، درمان ناراحتی‌های پوستی، تب‌بر	خام و تازه‌خوری، جوشانده و دم‌کرده	ساقه، ریشه	خودرو	۰/۱۸

ادامه جدول ۲

RFC	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	اندام مورد استفاده	نحوه مصرف	کاربرد درمانی	نام ترکی	نام فارسی	نام گونه	نام منطقه	شماره هرباریومی	ردیف
۰/۳۲	خودرو	اندام‌های هوایی، گل، بذر	جوشانده و دم‌کرده	درمان گوش درد، ضداسپاسم، محرک قاعدگی، اشتهاآور، التیام‌دهنده زخم معده، مسهل، مقوی، آرام‌بخش، درمان سرماخوردگی	بینک	بابونه زرد	<i>Cota tinctoria</i> (L.) J. Gay.	زنجانرود	۱۷۰۰	۴۴
۰/۲۴	خودرو	گل	جوشانده و دم‌کرده، عصاره	درمان ناراحتی‌های گوارشی و کبدی، تقویت کبد	گوی باش	گل گندم آبی	<i>Cyanus depressus</i> (M.Bieb.) Soják	قره پشتلو	۱۵۸۸	۴۵
۰/۲۸	خودرو	میوه، دانه	جوشانده و دم‌کرده	درمان زخم و اختلالات گوارشی، ملین، رفع سرفه و خشکی سینه	توپ پوز، قوش قونماز	شکر تیغال	<i>Echinops ritrodes</i> Bunge	منطقه مرکزی	۱۵۴۸	۴۶
۰/۳۶	خودرو	گیاه کامل	خام و تازه‌خوری، پخته شده	درمان آسم، ضدروماتیسم، ضدیرقان	کنگر	کنگر خوراکی	<i>Gundelia tournefortii</i> L.	منطقه مرکزی	۱۶۱۸	۴۷
۰/۴۳	کاشته شده	گل، بذر	خام و تازه‌خوری، بوداده، روغن	درمان یبوست، خلط‌آور، مدر، درمان درد معده، تبیر، ضدمالاریا، درمان سرفه و سرماخوردگی، مقوی دستگاه گوارش، ملین	گونه‌باخان	آفتابگردان	<i>Helianthus annuus</i> L.	منطقه مرکزی	۱۶۴۵	۴۸
۰/۱۵	خودرو	گل	جوشانده و دم‌کرده	مقوی معده و دستگاه گوارش، خلط‌آور، سم‌زدا	گل بی‌مرگ	<i>Helichrysum oligocephalum</i> DC.	قره پشتلو	۱۶۶۳	۴۹
۰/۳۳	خودرو	گیاه کامل	خام و تازه‌خوری، پخته شده، عصاره	درمان و تسکین درد معده، مسکن، ملین، ضد درد، مدر، ضداسپاسم، درمان سرفه، خلط‌آور	بالاغ آتی	کاهوی خاردار	<i>Lactuca serriola</i> L.	زنجانرود	۱۶۸۰	۵۰
۰/۲۲	خودرو	گیاه کامل	خام و تازه‌خوری، پخته شده، عصاره، جوشانده و دم‌کرده	درمان زخم‌های پوستی، مدر، مقوی معده، معالجه کچلی و جرب، ضدسرطان	پاموق تیکانی	خارپنبه	<i>Onopordon acanthium</i> L.	قره پشتلو	۱۵۸۷	۵۱
۰/۴	خودرو	اندام‌های هوایی	خام و تازه‌خوری	مقوی دستگاه گوارش، کمک به هضم غذا	کت سوپور گه سی	گاو چاق کن	<i>Scariola orientalis</i> (Boiss.) Soják	زنجانرود	۱۶۹۲	۵۲
۰/۲	خودرو	گیاه کامل	جوشانده و دم‌کرده	قاعدگی‌آور، مسکن دردهای رحم	زلف پیر، پیر گیاه	<i>Senecio vulgaris</i> L.	قره پشتلو	۱۶۹۹	۵۳

ادامه جدول ۲

RFC	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	اندام مورد استفاده	نحوه مصرف	کاربرد درمانی	نام ترکی	نام فارسی	نام گونه	نام منطقه	شماره	ردیف
۰/۵۴	خودرو	برگ	خام و تازه خوری	مقوی دستگاه گوارش، ملین، مدر	تکه سقلی	سنگ اسبی	<i>Scorzonera phaeopapa</i> Boiss.	منطقه مرکزی	۱۷۰۳	۵۴
۰/۲۲	خودرو	میوه	جوشانده و دم کرده	درمان ناراحتی‌های کبدی، ضدنفخ و بادشکن	خوجا باشی یا چاخیر تیکانی	خارمریم	<i>Silybum marianum</i> (L.) Gaertn.	قره پشتلو	۱۵۴۷	۵۵
۰/۵۶	خودرو	گل	جوشانده و دم کرده	ضدنفخ، آرام‌بخش، خواب‌آور، ضدعفونی‌کننده	-----	مینای پرکپه	<i>Tanacetum polycephalum</i> Sch.Bip.	قره پشتلو	۱۶۱۷	۵۶
۰/۴۳	خودرو	گیاه کامل	جوشانده و دم کرده	تقویت معده، مسهل، تحریک غده‌های گوارشی، لوزالمعده و مجاری صفرا، تصفیه کبد	شوشه قلیان، یل آپاران، یل قووان، ساری گول	گل قاصد	<i>Taraxacum microcephaloides</i> Soest	منطقه مرکزی	۱۶۷۹	۵۷
۰/۳	خودرو	گل	جوشانده و دم کرده	آرام‌بخش، درمان سرماخوردگی، تب‌بر، مقوی عمومی بدن	بینک، بابانک و پنیر چورک	بابونه کاذب	<i>Tripleurospermum disciforme</i> Sch.Bip.	زنجانرود	۱۵۸۶	۵۸
۰/۶۷	خودرو	ساقه، برگ	خام و تازه خوری	تقویت معده، مقوی دستگاه گوارش، ملین، مدر، اشتهاآور، خلط‌آور	یملیک، یمینیه	سنگ	<i>Tragopogon graminifolius</i> DC.	زنجانرود	۱۶۴۴	۵۹
۰/۱۷	خودرو	اندام‌های هوایی	جوشانده و دم کرده	درمان بیماری‌های پوستی، مدر، التیام درد، تب‌بر	پیتیراخ (دُويز پیتراغی)	زردینه خاردار، توق	<i>Xanthium spinosum</i> L.	منطقه مرکزی	۱۶۶۲	۶۰
Berberidaceae										
۰/۵۷	کاشته شده	ساقه، ریشه، میوه	خام و تازه خوری، پخته، آب‌میوه	کاهش‌دهنده چربی خون، کاهش فشار خون، اشتهاآور، بهبود سوءهاضمه، مقوی معده و کبد، مدر، ضدسرطان، درمان ناراحتی‌های صفرا، غنی از ویتامین سی، ضدتهوع، تصفیه‌کننده خون، ضد میکروب، آنتی‌اکسیدان، درمان سنگ کلیه	زیریش (زیریشک)	زرشک	<i>Berberis integerrima</i> Bunge	منطقه مرکزی	۱۶۹۱	۶۱
Biebersteiniaceae										
۰/۱	خودرو	میوه	جوشانده و دم کرده	رفع دل‌پیچه، اشتهاآور	چيله داغی	آدمک	<i>Biebersteinia multifida</i> DC.	قره پشتلو	۱۵۸۵	۶۲
Boraginaceae										
۰/۵۸	خودرو	گل	جوشانده و دم کرده	آرام‌بخش، درمان ناراحتی‌های عصبی و گوارشی	گاوزبان	گاوزبان شرقی	<i>Anchusa arvensis</i> subsp. <i>orientalis</i> (L.) Nordh	زنجانرود	۱۶۹۸	۶۳

ادامه جدول ۲

RFC	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری استفاده	اندام مورد	نحوه مصرف	کاربرد درمانی	نام ترکی	نام فارسی	نام گونه	نام منطقه	شماره	ردیف
۰/۷۲	خودرو	گل	جوشانده و دم کرده، پخته شده	نرم کردن شکم، باز کردن صفرا، آفت دهان، آرامبخش، درمان ناراحتی‌های عصبی	قوزی قولاغی	گاوزبان، گاوزبان بدل	<i>Anchusa azurea</i> Mill.	قره پشتلو	۱۵۸۴	۶۴
۰/۸۶	از عطاری	گل	جوشانده و دم کرده	آرامبخش، درمان ناراحتی‌های عصبی، درمان سرماخوردگی، ضدسرطان، مقوی عمومی بدن و دستگاه ایمنی	گوزابان، سیغیر دیلی، دیل اوتو	گل گاوزبان	<i>Echium amoenum</i> Fisch. & C.A.Mey.	-----	-----	۶۵
۰/۷۴	خودرو	گل	جوشانده و دم کرده	آرامبخش، درمان ناراحتی‌های عصبی، مقوی عمومی بدن و دستگاه ایمنی	قوزی قولاغی	گل گاوزبان ایتالیایی	<i>Echium italicum</i> L.	قره پشتلو	۱۵۴۶	۶۶
۰/۳۴	خودرو	گل، برگ	جوشانده و دم کرده، ضماد	درمان سنگ کلیه، درمان زخم، درمان درد، ضدکرم، مقوی عمومی بدن، آرامبخش، قاعدگی آور، درمان عقرب‌گزیدگی	آفتاب‌پرست اروپایی	<i>Heliotropium europaeum</i> L.	منطقه مرکزی	۱۶۱۶	۶۷
۰/۲۴	خودرو	گل	جوشانده و دم کرده	آرامبخش، درمان ناراحتی‌های عصبی، مقوی عمومی بدن	قوزی قولاغی	گاوزبان بدل	<i>Moltkia caerulea</i> Lehm.	زنجانرود	۱۶۴۳	۶۸
۰/۳۱	خودرو	گل	جوشانده و دم کرده	تب‌بر، درمان رماتیسم، آرامبخش، ضدالتهاب، درمان ناراحتی‌های معده، مقوی دستگاه گوارش، ضدسرطان	زنگونه‌ای تیغالی، عسلک	<i>Onosma bulbotrichum</i> DC.	قره پشتلو	۱۶۷۸	۶۹
۰/۳۸	خودرو	گل	جوشانده و دم کرده	تب‌بر، آرامبخش، ضدسرطان، درمان ناراحتی‌های معده، مقوی دستگاه گوارش	زنگوله‌ای، عسلک	<i>Onosma subsericea</i> Freyn	منطقه مرکزی	۱۵۴۵	۷۰
Brassicaceae										
۰/۴۱	خودرو	بذر	جوشانده و دم کرده، ضماد	درمان سرفه و گلودرد، خلط‌آور، ضدالتهاب، رفع مشکلات ریوی، درمان سنگ کلیه، درمان ناراحتی‌های رحمی	قاپاخلی‌جا	قدومه	<i>Alyssum simplex</i> Rudolphi	زنجانرود	۱۵۸۳	۷۱
۰/۲۴	کاشته شده	برگ، بذر	ضماد	مقوی دستگاه گوارش و معده، کمک به هضم غذا، اشتها آور، ضدیبوست، بهبود گردش خون، سم‌زدا، ضدروماتیسم، قابض	تورپیح، تورپک	خردل سیاه	<i>Brassica nigra</i> (L.) K.Koch	منطقه مرکزی	۱۶۹۰	۷۲
۰/۴۵	کاشته شده	برگ، گل	خام و تازه‌خوری، پخته شده	منبع ویتامین سی، ضد میکروب، ضدالتهاب، درمان زخم‌های گوارشی، مقوی عمومی بدن، اشتها آور، ضداسپاسم، درمان زخم، کوفتگی، ورم، تقویت رشد مو، تقویت پوست	لاهان	کلم، کلم معموا	<i>Brassica oleracea</i> L.	قره پشتلو	۱۶۹۷	۷۳

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۷۴	۱۶۱۵	قره پشتلو	<i>Brassica rapa</i> L.	شلغم	شلغم	اشتهاآور، ضد میکروروب، ضد سرطان، درمان سرماخوردگی و سرفه، دافع سنگ کلیه، مقوی دستگاه گوارش، مدر، ضدخارش، تقویت کننده دستگاه ایمنی	خام و تازه خوری، پخته شده	ریشه، بذر	کاشته شده	۰/۶۷
۷۵	۱۶۶۱	منطقه مرکزی	<i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medik.	کیسه کشیش	چننه چوپان، قوش آبیی	بندآورنده خون، درمان خونریزی های رحمی، تنگ کننده عروق و افزایش دهنده فشار خون، درمان اسهال خونی، دافع سنگ های مجاری ادرار، تنظیم کننده قاعدگی، مقوی، قابض، ضد اسهال	جوشانده و دم کرده	گیاه کامل	خودرو	۰/۲۲
۷۶	۱۵۸۲	قره پشتلو	<i>Conringia orientalis</i> Andr. ex DC.	گوش خرگوش	توخلی باش	ملین، مقوی، اشتهاآور، مدر	پخته شده	اندام های هوایی	خودرو	۰/۱۶
۷۷	۱۶۴۲	منطقه مرکزی	<i>Descurainia sophia</i> (L.) Webb ex Prantl	خاکشیر	شوورن	مقوی معده، ملین، اشتهاآور، ضد عطش و گرمزدگی، درمان یبوست، آرام بخش، تب بر، درمان آسم، نرمی پوست، رقیق شدن خون، رفع سرفه، درمان آبله مرغان	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری، شربت	بذر	خودرو	۰/۸۲
۷۸	۱۷۰۴	زنجارود	<i>Isatis cappadocica</i> Desv.	وسمه	وسمه	درمان زخم های پوستی	ضماد	اندام های هوایی	خودرو	۰/۲
۷۹	۱۵۴۴	زنجارود	<i>Lepidium latifolium</i> L.	تره تیزک برگ پهن	ترتزا	کاهش چربی خون، مدر، ضد سرطان، درمان آسم، تصفیه کننده خون، مقوی دستگاه گوارش	خام و تازه خوری، ضماد، عصاره	اندام های هوایی، بذر	خودرو	۰/۴۳
۸۰	۱۶۱۴	زنجارود	<i>Lepidium sativum</i> L.	تره تیزک، شاهی	تره توند، آجی تره	مقوی دستگاه ایمنی، مقوی معده، سم زدا، مدر، ملین، اشتهاآور، بادشکن، محرک قوه جنسی، قاعدگی آور، درمان بیماری های پوستی	خام و تازه خوری	گیاه کامل به ویژه برگ و بذر	کاشته شده	۰/۶۴
۸۱	۱۶۷۷	قره پشتلو	<i>Nasturtium officinale</i> R.Br.	علف چشمه، آب تره، تره تیزک آبی	بولاغ اوتی	کمک به هضم غذا، مقوی معده، درمان ضعف، مقوی بدن، مدر، درمان زانو درد، ضد کم خونی، تصفیه کننده خون، خلط آور، ضد کرم، درمان ریزش مو، محرک پیازمو، درمان التهابات و سوختگی پوستی	خام و تازه خوری، جوشانده و دم کرده	برگ، ساقه	خودرو	۱
۸۲	۱۶۸۹	منطقه مرکزی	<i>Raphanus raphanistrum</i> subsp. <i>Landra</i> (Moretti ex DC.) Bonnier & Layens	ترب سیاه	تورپ	ضد نفخ، کمک به هضم غذا، اشتهاآور، محرک هضم غذا، مقوی دستگاه گوارش، ملین، مدر، تصفیه کننده خون	خام و تازه خوری	ریشه، برگ	کاشته شده	۰/۴۲

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
Capparaceae										
۸۳	۱۵۸۱	زنجانرود	<i>Capparis spinosa</i> L.	کور، کبر	داغ قارپیزی	مسهل، ملین، ضد میکروب، ضد ویروس، ضد سرطان، درمان دیابت	خام و تازه خوری، ترشی	گیاه کامل	خودرو	۰/۱۷
Caprifoliaceae										
۸۴	-----	-----	<i>Valeriana officinalis</i> L.	سنبل الطیب	پیشیک اوتی	آرام بخش، خواب آور، نشاط آور، برطرف کننده ناراحتی های عصبی، درمان افسردگی، درمان دل پیچه، کاهش دهنده فشارخون	جوشانده و دم کرده	ریشه	از عطاری	۰/۸
Caryophyllaceae										
۸۵	۱۶۸۸	منطقه مرکزی	<i>Dianthus barbatus</i> L.	قرنفل، میخک کرکی	قرنفیل	مقوی معده، درمان درد معده، کمک به هضم غذا، اشتها آور، درمان میخچه	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری	گل	کاشته شده	۰/۲۱
۸۶	۱۵۴۳	قره پشتلو	<i>Herniaria hirsuta</i> L.	علف فتق کرک آلود	مدر، ملین، محرک معده، درمان فتق، تهوع آور، ضد افسردگی، درمان التهاب مثانه، درمان سنگ کلیه، التیام دهنده زخم ها	عصاره	گیاه کامل	خودرو	۰/۱۴
۸۷	۱۶۴۱	قره پشتلو	<i>Vaccaria hispanica</i> (Mill.) Rauschert	صابونک زرد، صابون	چاخ چاخی	مدر، معرق، مقوی، تصفیه کننده خون، ضد سرفه	جوشانده و دم کرده	بذر	خودرو	۰/۲
Convolvulaceae										
۸۸	۱۵۸۰	منطقه مرکزی	<i>Convolvulus arvensis</i> L.	پیچک، پیچک صحرايي	سالماشخ، سارماشیق	ضد بیوست، مسهل قوی، مدر، التیام دهنده زخم، ضد سرفه، صفرابر، ملین، ضد گرفتگی عضلات ضد التهاب، برطرف کننده مشکلات تنفسی	جوشانده و دم کرده، عصاره، ضماد	گیاه کامل	خودرو	۰/۶۵
Cucurbitaceae										
۸۹	۱۶۷۶	قره پشتلو	<i>Cucumis melo</i> L.	خریزه	قوهون، کالیک، کلیک	هضم کننده غذا، اشتها آور، مسهل، مقوی، آرام بخش، انرژی زا، صفرابر، درمان عفونت زنان، ضد قارچ، درمان مشکلات ادراری، نشاط آور	خام و تازه خوری، عصاره، جوشانده	میوه، بذر، ریشه	کاشته شده	۰/۴۳

ادامه جدول ۲

RFC	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	اندام مورد استفاده	نحوه مصرف	کاربرد درمانی	نام ترکی	نام فارسی	نام گونه	نام منطقه	شماره	ردیف
۰/۶۳	کاشته شده	ریشه، میوه، بذر	خام و تازه خوری، پخته شده، عصاره	ملین، اشتهاآور، کرم کش به‌ویژه کرم کدو، درمان تورم و اتساع شکم ناشی از کرم‌های روده‌ای، مسهل قوی، مقوی دستگاه گوارش، ضدسرطان، آنتی‌اکسیدان قوی، دستگاه ایمنی، درمان مشکلات پروستات	کودی، بورانی	کدوی حلوایی	<i>Cucurbita moschata</i> Duchesne	منطقه مرکزی	۱۶۶۰	۹۰
Cyperaceae										
۰/۱۴	خودرو	میوه، ریزوم	خام و تازه خوری، جوشانده و دم‌کرده	ضد تهوع، قابض، مقوی معده	ساباح گرسن	اویارسلام	<i>Cyperus rotundus</i> L.	منطقه مرکزی	۱۶۴۰	۹۱
Elaeagnaceae										
۰/۸۸	کاشته شده	میوه	خام و تازه خوری، پودر	مقوی معده، قابض، درمان اسهال، درمان درد مفاصل، پوکی استخوان و آرتروز، تب‌بر، ضدسرطان، ضدالتهاب، تقویت‌کننده اعصاب، تقویت دستگاه ایمنی	ایده	سنجد	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	قره پشتلو	۱۵۴۲	۹۲
Euphorbiaceae										
۰/۷	خودرو	اندام‌های هوایی	ضماد، شیرابه	درمان لک، جوش و مشکلات پوستی، درمان زخم و میخچه، ضدکرم و انگل، تصفیه‌کننده خون، ضدالتهاب، ضدروماتیسم، کاهش درد، ضد	سوت توکن	فرقیون، شیرسگ	<i>Euphorbia seguierana</i> Neck.	قره پشتلو	۱۵۷۹	۹۳
Fabaceae										
۰/۴	خودرو	ریشه و گل	جوشانده و دم‌کرده، عصاره	ملین، مسهل، مدر، خلط‌آور، درمان بواسیر، تصفیه‌کننده خون، صفرابر، رفع سنگ کلیه	ترنجبین، دوه تیکانی، یانداق	خارشتر ایرانی، ترنجبین	<i>Alhagi maurorum</i> Medik.	زنجانرود	۱۶۱۳	۹۴
۰/۸۳	خودرو و کاشته شده	ریشه و ریزوم (اندام زیرزمینی)، برگ	جوشانده و دم‌کرده، ادویه	درمان زخم دهان، درمان ناراحتی‌ها و زخم‌های دستگاه گوارش به‌ویژه زخم معده، مقوی معده، رفع تشنگی، کاهش التهاب، ضدسرطان، ضدویروس، ضدلک پوستی، درمان روماتیسم، ضداسپاسم، ضد درد	شیرین بی‌آن	شیرین بیان	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	زنجانرود	۱۶۹۶	۹۵
۰/۳۶	کاشته شده	بذر	پخته شده	اشتهاآور، مقوی دستگاه گوارش، مسهل، ملین، صفرابر، مدر، رفع کم‌خونی، ضدالتهاب، درمان بیماری‌های قلبی	مرجی	عدس	<i>Lens culinaris</i> Medik.	منطقه مرکزی	۱۶۸۷	۹۶

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۹۷	۱۶۷۵	زنجانرود	<i>Lotus corniculatus</i> L.	آهوماش زرد، یونجه پاکلاغی	ساری خوللر	مسکن، درمان بی‌خوابی، ضداسفردگی، قابض، التیام‌دهنده زخم‌ها، ضداسپاسم، تقویت‌کننده قلب	جوشانده و دم‌کرده	گل	خودرو	۰/۲۶
۹۸	۱۵۴۱	قره پشتلو	<i>Medicago sativa</i> L.	یونجه	یونجا	ملین، درمان اسهال، مقوی، ضدتصلب شرابین، سقط‌آور، کاهش‌دهنده قند و چربی خون، اشتها‌آور، تقویت دستگاه ایمنی، تب‌بر، ضدعفونی‌کننده، شیرافزا، ضدکم‌خونی، قاعدگی‌آور، ضداسپاسم، ضدالتهاب	خام و تازه‌خوری، جوشانده و دم‌کرده	اندام‌های هوایی	خودرو و کاشته شده	۰/۸۵
۹۹	۱۶۱۲	قره پشتلو	<i>Melilotus officinalis</i> (L.) Pall.	یونجه زرد	سَبَرگه یونجاسی، ساری یونجا	ضداسپاسم، خواب‌آور، مدر، ضدانعقاد، ضدعفونی‌کننده مجاری ادراری، ضدالتهاب، درمان اسهال خونی، درمان اختلالات یائسگی، درمان فشار بالا، درمان بیماری‌های چشمی، تسکین درد، بندآورنده خون، ضدنفخ، درمان آسم، ضددیابت، آنتی بیوتیک، درمان واریس، درمان بواسیر، درمان دردهای روماتیسمی	ضماد، جوشانده و دم‌کرده	گیاه کامل به‌ویژه سرشاخه‌های گلدار	خودرو	۰/۷۷
۱۰۰	۱۵۷۸	زنجانرود	<i>Ononis spinosa</i> L.	خارخر	گلین بارماغی	مدر، مسکن اختلالات مجاری ادرار، قابض، صفرآور، تصفیه‌کننده خون، درمان سنگ کلیه، رفع التهاب مثانه، روماتیسم، درمان ناراحتی‌های کبدی، درمان یرقان	جوشانده و دم‌کرده	ریشه، برگ، گل	خودرو	۰/۱۴
۱۰۱	۱۶۳۹	زنجانرود	<i>Sophora alopecuroides</i> L.	تلخ بیان	آجی بی‌آن	درمان ناراحتی‌های گوارشی، درمان زخم، مسهل، ضدیبوست، ضدباکتری، جلوگیری از خونریزی بواسیر، درمان درد معده، ضدانگل روده، نرم‌کننده سینه	خام و تازه‌خوری، جوشانده و دم‌کرده	برگ، سرشاخه‌های گلدار جوان، گل، میوه	خودرو	۰/۵۸
۱۰۲	۱۶۵۹	قره پشتلو	<i>Trifolium pratense</i> L.	شبدر قرمز	خشه	خلط‌آور، مدر، درمان ناراحتی‌های کبدی، مسکن، رفع دل‌پیچه، التیام زخم، آرام‌بخش، ضداسپاسم، درمان بیماری‌های پوستی	خام و تازه‌خوری، جوشانده و دم‌کرده	برگ، دانه، گل، سرشاخه‌های گلدار	خودرو	۰/۷۳

ادامه جدول ۲

RFC	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	اندام مورد استفاده	نحوه مصرف	کاربرد درمانی	نام ترکی	نام فارسی	نام گونه	نام منطقه	شماره هرباریومی	ردیف
۰/۷۵	کاشته شده	اندام‌های هوایی، گل، بذر	خام و تازه‌خوری، پخته شده، جوشانده و دم‌کرده	مقوی دستگاه گوارش، اشتهاآور، درمان دل‌پیچه، ضدسرطان، شیرافزا، تقویت کلیه، تقویت دستگاه ایمنی، تقویت حافظه، افزایش قوه جنسی، درمان ورم و درد مفاصل، سم‌زدا، کمک به هضم غذا، کاهش قند و چربی، ضدعفونی‌کننده، ضدکرم	بوی	شنبلیله	<i>Trigonella foenum-graecum</i> L.	قره پشتلو	۱۶۱۱	۱۰۳
۰/۲۴	کاشته شده	میوه، بذر	خام و تازه‌خوری، پخته شده	درمان اسهال، اشتهاآور، مقوی، تقویت دستگاه ایمنی، مدر، مسکن	پخله	باقلا	<i>Vicia faba</i> L.	قره پشتلو	۱۷۰۵	۱۰۴
۰/۴۲	کاشته شده	بذر	پخته شده	درمان ناراحتی‌های گوارشی، اشتهاآور، مقوی، ضدالتهاب، تب‌بر، مقوی دستگاه گوارش	کروشنه	ماشک، گاودانه	<i>Vicia sativa</i> L.	قره پشتلو	۱۵۴۰	۱۰۵
Hypericaceae										
۰/۳۶	خودرو	سرشاخه‌های گلدار، ساقه	جوشانده و دم‌کرده ، ضماد	رفع دل‌درد، ضد اسهال، هضم‌کننده غذا، قابض، درمان سردرد، ضدافسردگی، مسکن درد، آرام‌بخش، ضدالتهاب، ضدکرم، ضدعفونی‌کننده، ضداسپاسم، درمان زخم و سوختگی پوستی	چای اوتی	گل راعی، گل شهنواز	<i>Hypericum perforatum</i> L.	منطقه مرکزی	۱۶۳۸	۱۰۶
Iridaceae										
۰/۶۵	خودرو	بنه	خام و تازه‌خوری، پخته شده، دم‌کرده	مقوی، اشتهاآور، مسکن، مدر، تقویت مغز و قلب، تقویت حافظه، تقویت قوای جنسی، درمان درد مفاصل، درمان روماتیسم	چیدان، چیدم	زعفران جوقاسم	<i>Crocus haussknechtii</i> Boiss.	زنجانرود	۱۶۷۲	۱۰۷
۰/۵۳	کاشته شده	کلاله و خامه و مادگی گل	ادویه، دم‌کرده، عصاره	نشاط‌آور، ضدافسردگی، مقوی، اشتهاآور، مسکن، انرژی‌زا، تقویت دستگاه ایمنی، سقط‌آور، تسهیل گردش خون، کمک به هضم غذا	زفرون (زفرو)	زعفران	<i>Crocus sativus</i> L.	منطقه مرکزی	۱۵۷۷	۱۰۸
Ixioliriaceae										
۰/۳۱	خودرو	گل	خام و تازه‌خوری	اشتهاآور، مغذی، نرم‌کننده پوست، کمک به هضم غذا	نوروز گولی	خیارک، گل خیار	<i>Ixiolirion tataricum</i> (Pall.) Schult. & Schult.f.	زنجانرود	۱۶۷۴	۱۰۹

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
Juglandaceae										
۱۱۰	۱۶۱۰	منطقه مرکزی	<i>Juglans regia</i> L.	گردو	گیردکان	مقوی دستگاه گوارش و دستگاه ایمنی، مغذی، ضدسرطان، قابض، تصفیه‌کننده خون، سم‌زدا، افزایش قوه جنسی، گرم‌کش، ضد میکروب، ضد دیابت، درمان لکه‌های پوستی، علف‌کش و حشره‌کش، دافع موجودات موذی	خام و تازه‌خوری، خشک شده، آجیل، جوشانده، ضماد	اندام‌های هوایی، میوه، بذر	کاشته شده	۰/۵۱
Lamiaceae										
۱۱۱	۱۵۳۹	منطقه مرکزی	<i>Dracocephalum multicaule</i> Montbret & Aucher ex Benth.	بادرنجبویه	بادرشمی	کاهش دل‌پیچه، آرام‌بخش، مقوی معده و دستگاه گوارش، کمک به هضم غذا، مسکن، مدر، صفراپر، ضدالتهاب، ضدسرطان، ضد میکروب، گرم‌کش ضد اضطراب، درمان عفونت زنان	خام و تازه‌خوری، ادویه (خشک شده)، جوشانده و دم‌کرده	اندام‌های هوایی، گل، میوه	خودرو و کاشته شده	۰/۴
۱۱۲	۱۶۳۷	منطقه مرکزی	<i>Lallemantia iberica</i> Fisch. & C.A.Mey.	بالنگو	قارا بزرح، زَی رَح	خلط‌آور، مسکن، آرام‌بخش، مقوی معده و دستگاه گوارش، خنک‌کننده، ضدسرفه، افزایش قوه جنسی، درمان اختلالات عصبی، درمان خونریزی لثه، تقویت کبد و دستگاه ایمنی، ضد میکروب	جوشانده و دم‌کرده، خام، پخته، روغن، ضماد	برگ، بذر	خودرو	۰/۵۶
۱۱۳	۱۵۷۶	زنجانرود	<i>Lamium album</i> L.	گزنه‌سای سفید	آق گزنه	درمان عفونت زنان، مقوی رحم، کاهش خونریزی قاعدگی، خلط‌آور، مقوی، قابض، آرام‌بخش، ضد عفونی‌کننده، درمان اسهال، درمان هموروئید، مدر، مقوی معده	جوشانده و دم‌کرده، عصاره	گیاه کامل	خودرو	۰/۲۶
۱۱۴	۱۶۵۸	قره پشتلو	<i>Lavandula angustifolia</i> Mill.	اسطوخودوس	ایستی قودوز، آلوانا، گولی، کرم‌کش، قاعدگی‌آور، التیام‌بخش، انگل‌کش، درمان عفونت زنا	درمان ناراحتی‌های گوارشی به‌خصوص معده، خواب‌آور، مقوی، مسکن درد، آرام‌بخش، گرم‌کش، ضد عفونی‌کننده، ضد اسپاسم، مدر، ضدافسردگی، درمان عفونت زنان	جوشانده و دم‌کرده، خام و تازه‌خوری، عصاره	اندام‌های هوایی	کاشته شده	۰/۷۲

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطار؛	RFC
۱۱۵	۱۶۳۶	قره پشتلو	<i>Marrubium parviflorum</i> Fisch. & C.A.Mey.	فراسیون گل ریز	باشماخ اوتی	مقوی، اشتها آور، ضدسرفه و مشکلات تنفسی مثل برونشیت و آسم، درمان سرماخوردگی، خلط آور، مدر، تقویت کننده کبد و دستگاه گوارش، ضداسپاسم، ملین، درمان بی نظمی های قاعدگی، آرام بخش، سم زدا، ضد میکروب	جوشانده و دم کرده، عصاره	اندام های هوایی	خودرو و کاشته شده	۰/۳۶
۱۱۶	۱۵۳۸	قره پشتلو	<i>Melissa officinalis</i> L.	بادرنجیویه، فرنجمشک، وارنگ بو	بادرشیبی	مقوی معده و دستگاه گوارش، ضد میکروب، ضد نفخ، بادشکن، آرام بخش، درمان مشکلات عصبی، ضد اضطراب، مدر، مقوی قلب، مقوی رحم، درمان بی نظمی قاعدگی، ضد اسپاسم، مسکن درد، ضد عفونی کننده	خام و تازه خوری، جوشانده و دم کرده، عصاره، ادویه	اندام های هوایی به ویژه برگ و سرشاخه های گلدار	خودرو و کاشته شده	۰/۶۸
۱۱۷	۱۵۷۵	منطقه مرکزی	<i>Mentha longifolia</i> L. (Hudson)	پونه	یارپیز	درمان ناراحتی های گوارشی، درمان اسهال و تهوع، رفع سوء هاضمه، کمک به هضم غذا، ضد نفخ، تقویت معده، مدر، مسکن درد، کرم کش، انگل کش، ضد عفونی کننده، ضد اسپاسم	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری، پخته شده، عصاره	اندام های هوایی	خودرو و کاشته شده	۰/۸۷
۱۱۸	۱۶۰۹	منطقه مرکزی	<i>Mentha × piperata</i> L.	نعنا فلفلی، نعناع	نعنا	ضد نفخ، بادشکن، کرم کش، ضد عفونی کننده، ضد میکروب، مقوی معده، دستگاه گوارش و کل بدن، افزایش قوه جنسی، ضد اسپاسم، مسکن، ضد درد، ضد تهوع و استفراغ، درمان سرماخوردگی، ضد ویروس، کاهش درد قاعدگی، سم زدا، رفع عطش و گرمازدگی	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری، پخته شده، عصاره	اندام های هوایی	کاشته شده	۰/۸۱
۱۱۹	۱۶۸۶	قره پشتلو	<i>Ocimum basilicum</i> L.	ریحان	ریحان	ضد نفخ، بادشکن، رفع کننده دل درد، ملین، درمان التهاب زخم دهان، مقوی، اشتها آور، مدر، تقویت کننده دستگاه گوارش، ضد اسپاسم، آرام بخش، سم زدا، ضد میکروب، ضد درد، کرم کش، تقویت قوای جنسی، ضد اضطراب و افسردگی شیرافزا، رفع اختلالات سوء هاضمه، درمان شکم درد تبیر، ضد قارچ، درمان عفونت و بیماری های زنان، در اسهال	خام و تازه خوری، پخته شده، جوشانده و دم کرده، عصاره، ادویه	گیاه کامل و بذر	کاشته شده	۰/۷۶

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۱۲۰	۱۵۷۴	قره پشتلو	<i>Phlomis olivieri</i> Benth.	گوش بره، چالمه	قان بالاخ	کرم کش، رفع دل پیچه، ضد عفونی کننده، ملین، مدر، مقوی معده و دستگاه ایمنی، ضد سرطان، ضد حساسیت، ضد نفخ، ضد دیابت، درمان ناراحتی های گوارشی، درمان بواسیر	جوشانده و دم کرده، عصاره	اندام های هوایی	خودرو	۰/۲۸
۱۲۱	۱۵۳۷	قره پشتلو	<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	رزماري	صفرابر، درمان ناراحتی های گوارشی، مسکن درد، آرام بخش، ضد عفونی کننده، ضد اسپاسم، مدر، ضد نفخ، ضد التهاب، قابض، درمان سردرد	خام و تازه خوری، پخته شده، جوشانده و دم کرده، عصاره	اندام های هوایی	کاشته شده	۰/۲۷
۱۲۲	۱۶۳۵	زنجانرود	<i>Salvia macrosiphon</i> Boiss.	مریم گلی لوله ای	مریم گولو، قارایارباخ، قاراقولاخ	مسکن درد، آرام بخش، ضد عفونی کننده، ضد نفخ و بادکش، ضد التهاب، مقوی دستگاه گوارش، سم زدا، ترمیم زخم، کرم کش	جوشانده و دم کرده، عصاره، ضماد	اندام های هوایی	خودرو	۰/۴۶
۱۲۳	۱۶۵۷	زنجانرود	<i>Salvia nemorosa</i> L.	مریم گلی مزرعه روی	مریم گولو	درمان ناراحتی های گوارشی، مقوی معده، مسکن درد، آرام بخش، کرم کش، ضد التهاب ضد عفونی کننده، ضد اسپاسم	جوشانده و دم کرده، عصاره	اندام های هوایی	خودرو	۰/۵۶
۱۲۴	۱۶۰۸	زنجانرود	<i>Salvia officinalis</i> L.	مریم گلی دارویی، مریم گلی باغی	مریم گولو	درمان ناراحتی های گوارشی، مقوی، مسکن درد، آرام بخش، کرم کش، ضد عفونی کننده، ضد اسپاسم، مدر، ضد افسردگی، التیام بخش، ضد نفخ و بادکش، انگل کش، تقویت اعصاب، ضد سرطان، ضد التهاب، کاهش فشار خون، ضد ویروس، سم زدا، درمان بی نظمی قاعدگی، خلط آور	جوشانده و دم کرده، عصاره	اندام های ه وایی	خودرو	۰/۷۳
۱۲۵	۱۵۷۳	منطقه مرکزی	<i>Satureja hortensis</i> L.	مرزه	مرزه	درمان ناراحتی های گوارشی، ضد سردی گوارش، اشتها آور، مقوی معده، ضد نفخ و بادکش، درمان اسهال، قابض، کرم کش، ضد اسپاسم، ضد عفونی کننده، مسکن درد، التیام بخش	خام و تازه خوری، پخته شده، جوشانده و دم کرده	اندام های هوایی	کاشته شده	۰/۷۴

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۱۲۶	۱۵۳۶	منطقه مرکزی	<i>Stachys inflata</i> Benth.	سنبله‌ای بادکنکی	مقوی دستگاه گوارش، مسکن درد، آرام‌بخش، ضد عفونی کننده، ضد اسپاسم، مدر، ضد نفخ، ضد التهاب، قابض، درمان سردرد	خام و تازه خوری، پخته شده، جوشانده و دم کرده، عصاره	اندام‌های هوایی	خودرو	۰/۲۷
۱۲۷	۱۶۳۴	منطقه مرکزی	<i>Stachys lavandulifolia</i> Vahl.	چای کوهی	توهلوجه، توکلوجه	آرام‌بخش، خواب‌آور، درمان ناراحتی‌های عصبی، کرم‌کش، ضد عفونی کننده، ضد التهاب، مسکن درد، مقوی دستگاه گوارش و دستگاه ایمنی، ضد ویروس، سم‌زدا، صفرابر، ضد اسپاسم، درمان دل‌پیچه، درمان سرماخوردگی	خام و تازه خوری، جوشانده و دم کرده، عصاره	اندام‌های هوایی	خودرو	۱
۱۲۸	۱۵۷۲	زنجانرود	<i>Teucrium polium</i> L.	مریم‌نخودی، کلپوره	داغ‌بزهری، نو خود مریمی	تقویت دستگاه گوارش، درمان دل‌درد، ضد التهاب، مقوی، ضد میکروب، ضد عفونی کننده، تب‌بر، ضد اسپاسم، مدر، تقویت ضعف عمومی، درمان مشکلات پوستی، بهبود دیابت، تده	جوشانده و دم کرده، عصاره	سرشاخه‌های گلدان	خودرو	۰/۳۷
۱۲۹	۱۵۳۵	قره پشتلو	<i>Thymus kotschyanus</i> Boiss. & Hohen.	آویشن	کهلیک اوتی، داغ آوشنی	ضد عفونی کننده، ضد نفخ، ضد میکروب، درمان سرماخوردگی و سرفه، مقوی معده، درمان دل‌پیچه و اسهال، تقویت دستگاه ایمنی، کمک به هضم غذا، ضد عفونت، مسکن درد مفاصل	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری، ادویه	اندام‌های هوایی	خودرو	۱
۱۳۰	۱۶۰۷	زنجانرود	<i>Ziziphora clinopodioides</i> Lam.	کاکوتی کوهی، مشک طرامشک	داغ مرزه‌سی	مقوی دستگاه گوارش و معده، ضد نفخ، ضد سرطان، درمان درد شکم، ضد اسپاسم، تب‌بر، ضد عفونی کننده، ضد میکروب، کرم‌کش، درمان سرماخوردگی و سرفه، آرام‌بخش، درمان اضطراب، مقوی قلب	جوشانده و دم کرده، ادویه	اندام‌های هوایی	خودرو	۰/۸۳
۱۳۱	۱۶۷۳	قره پشتلو	<i>Ziziphora tenuior</i> L.	کاکوتی	ایستی قودوز، داغ نانسی	مقوی دستگاه گوارش و معده، ضد عفونی کننده، ضد میکروب، تمیزکننده روده، ضد نفخ، خلط‌آور، درمان اسهال و دل‌پیچه، تب‌بر، درمان سرماخوردگی، ضد تهوع	جوشانده و دم کرده	اندام‌های هوایی	خودرو	۰/۷۳

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۱۳۲	۱۵۷۱	منطقه مرکزی	<i>Lythrum salicaria</i> L.	خون فام	درمان عفونت‌های رحمی و خونریزی شدید دوران قاعدگی، ضد التهاب، التیام بخش زخم، قابض، ضد اسهال، ضد عفونی کننده، آنتی بیوتیک، بندآورنده خون، درمان ورم روده، درمان اسهال خونی، درمان اکزما، درمان بیماری‌های چشمی، ضدمیکروب	جوشانده و دم کرده، ضماد	اندام‌های هوایی	خودرو	۰/۲۱
Malvaceae										
۱۳۳	۱۶۰۶	منطقه مرکزی	<i>Althaea officinalis</i> L.	ختمی	خیتمی گلی	درمان عفونت گلو، خلط‌آور، ضد سرفه، نرم کننده سینه، درمان عفونت زنان، آفت دهان، ملین، ضد دل‌درد، درمان ناراحتی‌های معده و روده، بهبود یبوست	جوشانده و دم کرده	برگ، گل، ریشه	خودرو	۰/۹۲
۱۳۴	۱۵۳۴	قره پشتلو	<i>Malva neglecta</i> Wallr.	پنیرک معمولی	امه‌کمه‌جی، امن کومنجی	درمان سرماخوردگی و سرفه، خلط‌آور، ضد گلودرد، ملین، درمان عفونت زنان، درمان ناراحتی‌های معده و روده، تب‌بر، کرم‌کش، کاهش خونریزی قاعدگی، مقوی اعصاب، آرام‌بخش	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری	برگ، گل، بذر	خودرو	۰/۸۴
۱۳۵	۱۶۳۳	قره پشتلو	<i>Malva parviflora</i> L.	پنیرک گل‌ریز	امه‌کمه‌جی، امن کومنجی	درمان سرماخوردگی و سرفه، خلط‌آور، ضد گلودرد، ملین، درمان عفونت زنان، درمان ناراحتی‌های معده و روده، تب‌بر، کرم‌کش، کاهش خونریزی قاعدگی، مقوی اعصاب، آرام‌بخش	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری	برگ، گل، بذر	خودرو	۰/۸۸
۱۳۶	۱۶۵۶	منطقه مرکزی	<i>Malva sylvestris</i> L.	پنیرک	امه‌کمه‌جی، امن کومنجی	درمان سرماخوردگی و سرفه، خلط‌آور، ضد گلودرد، ملین، درمان عفونت زنان و عفونت مثانه، درمان ناراحتی‌های معده و روده، تب‌بر، کرم‌کش، کاهش خونریزی قاعدگی، مقوی اعصاب، آرام‌بخش، نرم کننده سینه، درمان التهابات پوستی	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری	برگ، گل، بذر	خودرو	۱

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
Moraceae										
۱۳۷	۱۶۰۵	قره پشتلو	<i>Ficus carica</i> L.	انجیر خوراکی، انجیر	انجیل	اشتهاآور، مقوی معده و دستگاه گوارش، ملین، تقویت کننده معده، رفع یبوست، انرژی‌زا، درمان زگیل، میخچه و نیش حشرات، ضد کم‌خونی، کرم‌کش، آرام‌بخش، ضد ضدالتهاب، مسکن، ضد درد، ضد عفونی کننده	خام و تازه خوری، پخته شده، عصاره	میوه، برگ	کاشته شده	۰/۶۷
۱۳۸	۱۵۳۳	زنجارود	<i>Morus alba</i> L.	توت سفید	توت	مقوی، اشتهاآور، ملین، کرم‌کش، تب‌بر، رفع سوء‌هاضمه، ضد دیابت، ضد عفونی کننده، کاهش قند خون	خام و تازه خوری، پخته شده، عصاره	میوه، برگ، ریشه و پوست درخت	کاشته شده	۰/۴۷
Nitrariaceae										
۱۳۹	۱۵۷۰	قره پشتلو	<i>Peganum harmala</i> L.	اسپند، اسفند	اوزریک، اوزرلیک	مسکن درد، آرام‌بخش، درمان دل‌درد و اسهال، ضدنفخ، ضدکرم، ضد عفونی کننده، درمان درد قاعدگی	جوشانده و دم‌کرده، دود و بخور، خام و تازه خوری	برگ، ساقه، میوه، بذر	خودرو	۰/۷۴
Oleaceae										
۱۴۰	۱۶۳۲	قره پشتلو	<i>Olea europea</i> L.	زیتون	زیتون	مقوی اشتهاآور، ملین، ضدسرطان، انرژی‌زا، کاهش فشارخون، درمان سنگ مجاری ادرار، بهبود عملکرد کبد، تب‌بر، مدر، مغذی، ضدالتهاب، بهبود گردش خون، سم‌زدا	خام و تازه خوری، روغن، ضماد	میوه، برگ	کاشته شده	۰/۶۱
Papaveraceae										
۱۴۱	۱۶۸۵	زنجارود	<i>Fumaria asepal</i> Boiss.	شاهتره، شاهتره بی‌کاسبرگ	شتره، شاه‌ترسی	قابض، مقوی معده، بازکننده تصلب شرایین، مقوی و سم‌زدای کبد، ضد عفونی کننده دستگاه گوارشی، اشتهاآور، درمان یرقان، ضداسهال، صفراب، کمک به هضم غذا، درمان جوش پوستی، ضدکرم، تصفیه کننده خون	جوشانده و دم‌کرده، عصاره	گیاه کامل به‌ویژه برگ و سرشاخه‌های گلداز	خودرو	۰/۶۳

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۱۴۲	۱۵۶۹	قره پشتلو	<i>Hypocoum pendulum</i> L.	زرده شاهتره، شاهتره‌ای	مدر، خنک‌کننده، تنظیم‌کننده بی‌نظمی ضربان قلب، مخدر، مسکن	عصاره	گیاه کامل	خودرو	۰/۲۵
۱۴۳	۱۶۵۵	منطقه مرکزی	<i>Papaver dubium</i> L.	خشخاش هرز	لالا خشخاش	آرام‌بخش، مسکن، مخدر، رفع بی‌خوابی، ضداسپاسم، درمان مشکلات تنفسی و عفونت ریه، درمان گلودرد، ضدسرفه، تب‌بر	خام و تازه‌خوری، پخته شده، عصاره	میوه، برگ، ریشه و پوست ساقه	خودرو	۰/۷۵
Plantaginaceae										
۱۴۴	۱۵۳۲	زنجانرود	<i>Plantago lanceolata</i> L.	بارهنک سرنیزه‌ا؛	دیلی داماریجا	رفع اسهال، ضد زخم معده و روده، ملین، مدر، خلط‌آور، درمان سرفه، بندآورنده خون، تب‌بر، درمان عفونت چشم	جوشانده و دم‌کرده، خام و تازه‌خوری	برگ، بذر	خودرو	۰/۷۶
۱۴۵	۱۶۰۴	قره پشتلو	<i>Plantago major</i> L.	بارهنک	بزوشا	ملین، درمان یبوست، ضد التهاب دستگاه گوارش، درمان سرفه و اسهال خونی، خلط‌آور، درمان گزیدگی حشرات، درمان عفونت بعد از زایمان، مسکن دندان‌درد، کرم‌کش	جوشانده و دم‌کرده، ضماد	بذر	خودرو	۰/۴۶
۱۴۶	۱۶۷۱	زنجانرود	<i>Plantago ovata</i> Forssk.	بارهنک تخم‌مرغ	قارنی یاروخ	درمان یبوست، ملین، مدر، خلط‌آور، ضدمیکروب، ضد سرطان، تب‌بر، سم‌زدا	جوشانده و دم‌کرده	بذر	خودرو	۰/۵۶
Poaceae										
۱۴۷	۱۶۳۱	منطقه مرکزی	<i>Hordeum bulbosum</i> L.	جو پیازدار	آریا	کاهش دهنده چربی خون، مقوی، انرژی‌زا، اشتهآآور، صفرابری، بهبود هضم غذا	پخته شده، جوشانده و دم‌کرده، عصاره	بذر، ساقه	خودرو	۰/۲۵
۱۴۸	۱۶۸۴	قره پشتلو	<i>Hordeum vulgare</i> L.	جو	آریا	مغذی، مقوی، اشتهآآور، بهبود فعالیت دستگاه گوارش، درمان سوءهاضمه، ضد یبوست، کاهش دهنده چربی خون، مدر، پایین‌آورنده قند خون، تسهیل‌گردش خون، درمان اسهال	پخته شده، جوشانده و دم‌کرده، عصاره	بذر، ساقه	کاشته شده	۰/۳۶

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۱۴۹	۱۵۶۸	قره پشتلو	<i>Oryza sativa</i> L.	برنج	دویی، دوو، دوگو	مقوی، انرژی‌زا، اشتهاآور، درمان اسهال، ضدسرطان، تنظیم حرکات روده، مدر، تنظیم‌کننده فشار خون، منبع ویتامین	پخته شده، عصاره	بذر، سیوس	کاشته شده	۰/۴۳
۱۵۰	۱۶۰۳	منطقه مرکزی	<i>Phragmites australis</i> (Cav.) Trin. ex Steud.	نی	قمیش	مدر، درمان التهاب ممانه ومفاصل، درمان مشکلات ادراری و کمی ادرار، محرک قوه جنسی، درمان دردهای رحمی، درمان روماتیسم، ضدتب، درمان بیماری‌های کبدی، رفع رحمی، درمان بیماری‌های قلبی، رفع حالت تهوع	پخته شده، جوشانده و دم‌کرده، عصاره	گیاه کامل	خودرو	۰/۳۲
۱۵۱	۱۶۳۰	زنجانرود	<i>Triticum aestivum</i> L.	گندم	بوغدا، بوقدا، تاخل	مقوی، اشتهاآور، ملین، درمان یبوست، افزایش اشتها، مغذی، انرژی‌زا، ضدالتهاب، افزایش قوه جنسی، مقوی معده و دستگاه گوارش، تب‌بر	پخته شده، جوشانده و دم‌کرده، عصاره	بذر	کاشته شده	۰/۳
۱۵۲	۱۶۵۴	قره پشتلو	<i>Zea mays</i> L.	ذرت، بلال	مکه، قازغی دالی	مدر، مقوی، مغذی، انرژی‌زا، اشتهاآور، درمان التهاب مفاصل، درمان بیماری‌های ممانه، تسکین ادرار دردناک، صفرآور، تاثیر روی س کلیه، مقوی قلب، پایین‌آورنده فشار خون	خام و تازه‌خوری، پخته شده، عصاره	بذر، کاکل	کاشته شده	۰/۲۷
Polygonaceae										
۱۵۳	۱۵۳۱	زنجانرود	<i>Rheum ribes</i> L.	ریواس	اشقون	اشتهاآور، مدر، کمک به هضم غذا، نشاط‌آور، ضد میکروب، کاهش خونریزی از معده و روده	خام و تازه‌خوری، پخته شده، عصاره	اندام‌های هوایی، ریشه	خودرو	۰/۴۵
۱۵۴	۱۵۶۷	زنجانرود	<i>Rumex acetosa</i> L.	ترشک باغی	تورشجا	اشتهاآور، مدر، ملین، ضد اسهال، اشتهاآور، درمان آبسه و زخم پوستی، درمان ناراحتی‌های کلیوی، سقط‌آور	خام و تازه‌خوری، پخته شده، عصاره، و دم‌کرده	برگ، ساقه، ریشه	خودرو	۰/۳۷
Portulacaceae										
۱۵۵	۱۶۰۲	منطقه مرکزی	<i>Portulaca oleracea</i> L.	خرفه	پربین	مقوی، بهبوددهنده عملکرد دستگاه گوارش، مقوی دستگاه ایمنی، مدر، آرام‌بخش، اشتهاآور، ضد سرطان، ملین، ضد التهاب، دفع‌کننده سنگ کلیه، درمان مشکلات قاعدگی، درمان زردی، کرم‌کش، درمان تاول و سوختگی پوستی	خام و تازه‌خوری، پخته شده، عصاره	ساقه، برگ، بذر	خودرو	۰/۶۳

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
Ranunculaceae										
۱۵۶	-----	-----	<i>Nigella sativa</i> L.	قره چورک اوتی، بزر سیاهدانه	قره چورک اوتی، بزر سیاهدانه شونیز	ضدسرطان، مقوی، ضد میکروب، مسکن درد، ضد التهاب، ضدسرفه، ضداسپاسم، ملین، ضد ویروس و قارچ، ضدنفخ، شیرافزا، کمک به هضم غذا، کرم کش، ضد عفونی کننده، قاعدگی آور، درمان دردهای مفاصل	خام و تازه خوری، جوشانده و دم کرده، عصاره، ضماد، روغن	بذر	از عطاری	۰/۸۲
۱۵۷	۱۶۷۰	منطقه مرکزی	<i>Ranunculus arvensis</i> L.	آلاله	ساری گول	درمان دل درد، ضد یبوست	جوشانده و دم کرده، ضمد	اندام های هوایی، گل	خودرو	۰/۲۴
۱۵۸	۱۵۶۶	قره پشتلو	<i>Thalictrum minus</i> L.	برگ سدایی	قایتاران	درمان زخم های سرطانی	ضماد	اندام های هوایی	خودرو	۰/۲
Rhamnaceae										
۱۵۹	-----	-----	<i>Ziziphus jujuba</i> Miller	عناب	ایلغای	مقوی، تقویت کننده دستگاه ایمنی، ضدسرطان، درمان سرماخوردگی و سرفه، مسکن، ضدمیکروب، ضد التهاب، کاهش دهنده فشار خون، قابض، ضد اسپاسم، قاعدگی آور، نیروزا	خام و تازه خوری، جوشانده و دم کرده	میوه	از عطاری	۰/۸۸
Rosaceae										
۱۶۰	۱۵۳۰	زنجانرود	<i>Cotoneaster nummularioides</i> Pojark.	شیرخشت سکه ای	دوشان آلماسی، سیرخیش	کاهش دهنده دمای بدن، ملین، درمان زردی کودکان، خلط آور، مقوی کبد و بدن، تب بر، ملین، ضد عفونی کننده، ضدمیکروب	جوشانده و دم کرده، عصاره	اندام های هوایی	خودرو و کاشته شده	۰/۶۲
۱۶۱	۱۶۲۹	منطقه مرکزی	<i>Crataegus pontica</i> K.Koch	زالزالک	یمیشان	قابض، مقوی بدن، درمان سنگ مجاری ادراری، درمان آب مروارید، درمان ناراحتی های قلبی و بهبود بی نظمی ضربان قلب، درمان تصلب شرایین، تقویت دستگاه عصبی، آرام بخش، بهبود کیفیت خواب، تسریع گردش خون، بهبود حافظه	خام و تازه خوری، جوشانده و دم کرده، عصاره	برگ، گل، میوه	خودرو و کاشته شده	۰/۵۴
۱۶۲	۱۶۶۹	زنجانرود	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.	به	هیوا، حئیوا	قابض، مقوی، درمان اسهال، سرماخوردگی ، التیام ورم روده، مدر، خلط آور، درمان سنگ کلیه، نرم کننده سینه، درمان التهاب گلو، مسکن	خام و تازه خوری، پخته شده، کمپوت، مربا، آب میوه	برگ، میوه	کاشته شده	۰/۶۶

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری استفاده	RFC
۱۶۳	۱۵۶۵	زنجانرود	<i>Malus domestica</i> (Suckow) Borkh.	سیب	آلما	مقوی، مغذی، اشتهاآور، منبع ویتامین و عناصر، ضداسهال، درمان ورم معده و روده در کودکان، ضد میکروب، ضد سرطان، ضد التهاب، تب بر، ضد عفونی کننده، ضد دیابت، کرم کش، آنتی اکسیدان، مقوی دستگاه ایمنی	خام و تازه خوری، پخته شده، کمپوت، مربا، آب میوه	میوه	کاشته شده	۰/۷۸
۱۶۴	۱۶۰۱	زنجانرود	<i>Prunus armeniaca</i> L.	زردآلو	اریک	ملین، مغذی، اشتهاآور، بهبود عملکرد دستگاه گوارش، تحریک حرکات روده، ضد یبوست، ضد التهاب، آنتی اکسیدان، سم زدا، کرم کش، تقویت قوه جنسی، ضد اسپاسم، ضد سرفه، نرم کننده سینه، مقوی دستگاه ایمنی	خام و تازه خوری، پخته شده، کمپوت، مربا، آب میوه	میوه، برگه، بذر	خودرو و کاشته شده	۰/۴۵
۱۶۵	۱۶۵۳	منطقه مرکزی	<i>Prunus avium</i> (L.) Moench	گیلاس	گیلاس	خون ساز، مقوی، مغذی، اشتهاآور، ضد التهاب، درمان مشکلات ادراری، درمان التهاب مفاصل، ملین، منبع غنی آنتی اکسیدان و ویتامین، ضد سرطان، کاهش فشار خون، مقوی دستگاه ایمنی	خام و تازه خوری، پخته شده، کمپوت، مربا، آب میوه، چای	میوه	کاشته شده	۰/۶۳
۱۶۶	۱۵۶۴	قره پشتلو	<i>Prunus × domestica</i> L.	آلوچه، آلو زرد، گوجه	آل چا، آل لی، گاوالی	اشتهاآور، ملین، ضد التهاب، مدر، تب بر، بهبود فعالیت روده، مسهل، ضد روماتیسم، درمان یبوست، صفرابر، کمک به هضم غذا	خام و تازه خوری، پخته شده، کمپوت، عصاره	برگ، گل، میوه	کاشته شده	۰/۳۶
۱۶۷	۱۶۶۸	قره پشتلو	<i>Prunus dulcis</i> (Mill.) D.A.Webb	بادام	بادام	ملین، ضد یبوست، بهبود عملکرد دستگاه گوارش، مغذی، مقوی، انرژی زا، منبع ویتامین، فیبر و عناصر، ضد سرطان، ضد التهاب، رفع خشکی پوست و آگزما، رفع سوختگی پوست، مقوی برای نوزادان و کودکان، آرام بخش و مقوی اعصاب، تقویت قوه جنسی	خام و تازه خوری، بوداده، روغن، ضماد، عصاره	بذر	کاشته شده	۰/۷۸

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	اندام مورد استفاده	نحوه مصرف	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۱۶۸	۶۲۸	منطقه مرکزی	<i>Prunus lycioides</i> (Spach) C.K.Schneid.	بادام خارآلود، بادامک	بادامچه، بادامچا	دافع کرم، ملین، رفع خشکی پوست، درمان زخم‌های گوارشی، پاکسازی کبد	بذر	خام و تازه‌خوری (در صورت حذف ترکیبات سمی)، بوداده، روغن، ضماد، عصاره	خودرو	۰/۳۸
۱۶۹	۱۵۲۹	زنجانرود	<i>Prunus persica</i> (L.) Batsch	هلو، شفتالو	هولی، شفت‌آلی، حولو	ملین، مغذی، اشتهاآور، منبع ویتامین، آنتی‌اکسیدان، ضدسرطان، مقوی معده، ضدالتهاب، کرم‌کش، تب‌بر، درمان سرفه، رفع یبوست، دافع سنگ مجاری ادراری، مسکن، بهبود مشکلات قاعدگی، مدر، درمان سیاه‌سرفه	میوه	خام و تازه‌خوری، پخته شده، کمپوت، آب‌میوه	کاشته شده	۰/۲۸
۱۷۰	۶۰۰	منطقه مرکزی	<i>Prunus spinosa</i> L.	آلوچه، آلوچه وحشی، گوجه وحشی	آل‌چا، آلی‌چا	ملین، مدر، مغذی، اشتهاآور، بهبود عملکرد دستگاه گوارش، تصفیه‌کننده خون، دافع سنگ کلیه، ضددیابت	برگ، گل، میوه	خام و تازه‌خوری، پخته شده، کمپوت، عصاره	خودرو و کاشته شده	۰/۲۴
۱۷۱	۶۶۷	قره پشتلو	<i>Prunus vulgaris</i> Miller	آلبالو	آل‌بالی، گیله نار	اشتهاآور، مدر، منبع غنی آنتی‌اکسیدان، مقوی دستگاه ایمنی، ضدسرطان، ضدتب، درمان ناراحتی‌های کبدی، ضدالتهاب، ضد تورم روده، کاهش فشار خون، سم‌زدا، پایین‌آورنده چربی، ضدعفونی‌کننده، درمان سنگ مجاری ادراری	میوه	خام و تازه‌خوری، پخته شده، مربا، آب‌میوه، چای، شربت	کاشته شده	۰/۵۳
۱۷۲	۵۶۳	منطقه مرکزی	<i>Pyrus communis</i> L.	گل‌ابی	گولابی، آرمود	مقوی عمومی بدن، مغذی، اشتهاآور، مدر، ملین، کاهش‌دهنده فشار خون، مسکن، کاهش‌دهنده اسید اوریک، درمان عفونت‌های ادراری، ضداسپاسم	برگ، گل، میوه	خام و تازه‌خوری، پخته شده، کمپوت، آب‌میوه	کاشته شده	۰/۵

ادامه جدول ۲

RFC	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	اندام مورد استفاده	نحوه مصرف	کاربرد درمانی	نام ترکی	نام فارسی	نام گونه	نام منطقه	شماره هرباریومی	ردیف
۰/۷	خودرو	گل، میوه	جوشانده و دم کرده، خام و تازه خوری، عصاره	درمان التهاب معده، مقوی عمومی بدن و دستگاه ایمنی، ضد اسهال، درمان دل پیچه، افزایش دهنده قوه جنسی، ضد افسردگی، نشاط آور، مسکن درد، ملین، آنتی اکسیدان، کرم کش، ضد عفونی کننده، مقوی برای کودکان	گل بورنی، قویون گوزی	نسترن وحشی	<i>Rosa canina</i> L.	زنجارود	۱۶۵۲	۱۷۳
۰/۷۶	کاشته شده	گل	ادویه، جوشانده و دم کرده، گلاب، مربا، شربت	موثر در شادابی پوست، ضد عفونی کننده، ضد میکروب، افزایش دهنده قوه جنسی، ضد افسردگی، نشاط آور، مسکن، مقوی قلب، مقوی اعصاب، افزایش دهنده فشار خون، ضد نفخ، ملین، درمان دل درد، صفرا بر	قزیل گول	گل محمدی	<i>Rosa × damascena</i> Herm.	منطقه مرکزی	۱۵۶۲	۱۷۴
Rubiaceae										
۰/۲۲	خودرو	اندام های هوایی	جوشانده و دم کرده	مدر، درمان بیماری های پوستی، درمان آگزما، ضد سرطان، ضد عفونی کننده، ضد اسپاسم، ضد التهاب، درمان سنگ کلیه	دیل قانادان	شیر پنیر	<i>Galium aparine</i> L.	زنجارود	۱۵۲۸	۱۷۵
Salicaceae										
۰/۶۱	کاشته شده	گل آذین	جوشانده و دم کرده، عصاره، خام	ضد افسردگی، آرام بخش، مقوی اعصاب، خواب آور، اشتها آور، ضد نفخ، ضد میکروب، مقوی قلب، مقوی عمومی بدن، ضد گرمازدگی، ضد تب، درمان سردرد	پیش پیشی	بیدمشک	<i>Salix aegyptiaca</i> L.	زنجارود	۱۶۲۷	۱۷۶
Scrophulariaceae										
۰/۲۲	خودرو	اندام های هوایی	جوشانده و دم کرده، ضماد	ضد سرطان، درمان زخم، ملین	سیم اوتی	گل میمونی شیاردار	<i>Scrophularia striata</i> Boiss.	قره پشتلو	۱۵۹۹	۱۷۷
۰/۳۴	خودرو	اندام های هوایی	جوشانده و دم کرده، ضماد	ملین، بهبود حرکات روده، ضد سرطان، درمان زخم	سیم اوتی	گل میمونی رنگارنگ	<i>Scrophularia variegata</i> Rchb. ex Nyman.	منطقه مرکزی	۱۶۶۶	۱۷۸

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۱۷۹	۱۵۶۱	قره پشتلو	<i>Verbascum cheiranthifolium</i> Boiss.	گل ماهور، خرگوشک	سیغیرقویروغی	مسکن درد به‌ویژه درد مفاصل، نرم‌کننده سینه، خلط‌آور، درمان مشکلات تنفسی مثل آسم، قایض، ضد سرفه، درمان سرماخوردگی، افزایش‌دهنده قوای جنسی، مقوی معده	جوشانده و دم‌کرده، ضماد	برگ، گل، بذر	خودرو ۰/۴۵
Solanaceae									
۱۸۰	۱۵۲۷	منطقه مرکزی	<i>H. yoscyamus reticulatus</i> L.	بذرالبنج مشبک، بنگدانه مشبک	بات بات	مسکن درد، آرام‌بخش، کرم‌کش، خواب‌آور، مسکن اعصاب، ضد درد، ضد عفونی‌کننده، ضد اسپاسم، بی‌حس‌کننده، ضد اضطراب، افزایش‌دهنده قوای جنسی، قایض، درمان روماتیسم، درمان التهاب گوش، التیام زخم‌های سرطانی، ضد دیابت، درمان عفونت دهان، گشادکننده مردمک، درمان درد شکم	دود و بخور، ضماد	برگ، گل، بذر	خودرو ۰/۷۳
۱۸۱	۱۶۲۶	زنجارود	<i>Solanum lycopersicum</i> L.	گوجه فرنگی	قرمز بادمجان، پامادور، پامادور	اشتها‌آور، ملین، غنی از ویتامین سی و عناصر، آنتی‌اکسیدان، ضد سرطان، مقوی دستگاه گوارش، بهبود عملکرد کلیه‌ها، سم‌زدا، تصفیه‌کننده خون، صفراور، مقوی کبد، ضد عفونی‌کننده، ضد میکروب، مدر، کرم‌کش، مسکن درد، کاهش‌دهنده فشار خون، کاهش‌دهنده چربی	خام و تازه‌خوری، پخته شده	گل، میوه، بذر	کاشته شده ۰/۴۴
۱۸۲	۱۶۵۱	قره پشتلو	<i>Solanum nigrum</i> L.	تاج‌ریزی سیاه	قوش اوزومی	درمان درد دندان، مسکن، ضد عفونی‌کننده، درمان دل‌پیچه، ضد التهاب، ضد اسپاسم، تب‌بر، کرم‌کش، ضد میکروب، ملین، آرام‌بخش، درمان خارش پوست، قاعدگی‌آور، مخ محرك قوای جنسی	جوشانده و دم‌کرده، دود و بخور، ضماد	برگ، میوه	خودرو ۰/۵۳

ادامه جدول ۲

RFC	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری استفاده	اندام مورد	نحوه مصرف	کاربرد درمانی	نام ترکی	نام فارسی	نام گونه	نام منطقه	شماره	ردیف
۰/۳۱	خودرو	برگ، ساقه، میوه	جوشانده و دم کرده، ضماد	ملین، مدر، مسکن درد، درمان روماتیسم، تب‌بر، دافع سنگ کلیه، کاهش‌دهنده اسید اوریک، درمان مشکلات ادراری، بهبود ناراحتی‌های کبدی، درمان عفونت معده و روده، نرم‌کننده پوست	یرگیلاسی	عروسک پشت پرده	<i>Physalis alkekengi</i> L.	منطقه مرکزی	۱۵۹۸	۱۸۳
Theaceae										
۰/۴۱	از عطاری	برگ	دم کرده	مدر، مسکن، قابض، موثر روی اعصاب، آنتی‌اکسیدان، ضدسرطان، ضد میکروب، ضد افسردگی، ضداسپاسم، سم‌زدا، کاهش‌دهنده قند و چربی، ضداسهال، درمان عفونت گوارشی، درمان عفونت چشمی	چای	چای	<i>Camellia sinensis</i> (L.) Kuntze	-----	-----	۱۸۴
Urticaceae										
۰/۷۸	خودرو و کاشته شده	برگ، ریشه	جوشانده و دم کرده، ضماد	مدر، مسکن، قابض، بهبود عملکرد روده، سم‌زدا، ضدالتهاب، ضد میکروب، ضداسپاسم، ضدورم، درمان درد مفاصل، آرتروز و روماتیسم، ضد عفونی‌کننده، محرک قوای جنسی، جلوگیری از بزرگ شدن پروستات، درمان خونریزی شدید قاعدگی، ضد آلرژی، مقوی رحم، ضد دیابت	جوش جوش، گیجیرتیکان	گزنه دو پایه	<i>Urtica dioica</i> L.	قره پشتلو	۱۵۶۰	۱۸۵
Verbenaceae										
۰/۷۴	کاشته شده	برگ	جوشانده و دم کرده، عصاره	آرام‌بخش، مسکن، ضد افسردگی و اضطراب، مقوی اعصاب، مقوی معده، ضدالتهاب، ضداسپاسم، بهیج غذا، نشاط‌آور، درمان شکم‌درد	به‌لومی	به‌لیمو	<i>Aloysia citriodora</i> Palau	زنجارود	۱۵۲۶	۱۸۶
Violaceae										
۰/۶۴	خودرو	گیاه کامل به‌ویژه گل	جوشانده و دم کرده	آرام‌بخش، ملین، مقوی، تقویت دستگاه ایمنی، درمان سرماخوردگی و سرفه، تب‌بر، آنتی‌اکسیدان، ضد سرطان، خلط‌آور، مسهل، ملین، نرم‌کننده سینه	بنوشه	بنفشه معطر	<i>Viola odorata</i> L.	قره پشتلو	۱۶۲۵	۱۸۷

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هرباریومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
Vitaceae										
۱۸۸	۱۵۹۷	زنجانرود	<i>Vitis vinifera</i> L.	انگور	اوزوم	انرژی‌زا، مقوی، تقویت حافظه، ضدسرطان، مسهل، ملین، ضد میکروب، تقویت قوای جنسی، نشاط‌آور، مقوی قلب، مدر، ضد عفونت، بهبود هضم غذا، مقوی دستگاه ایمنی، آنتی‌اکسیدان، ضد آسم، مقوی حافظه، پایین‌آورنده چربی خون، محافظ کبد، ضد تصلب شرایین، مقوی دستگاه گوارش، ضدسرفه و سرماخوردگی	خام و تازه‌خوری، کشمش، آب‌میوه، روغن	برگ، میوه	کاشته شده	۰/۶۱
Zingiberaceae										
۱۸۹	-----	-----	<i>Curcuma longa</i> L.	زردچوبه	ساری کوک	ضدسرطان، آنتی‌اکسیدان، ضدالتهاب، سم‌زدا، صفراپر، ضد عفونی‌کننده، ضد میکروب، قابض، مدر، مقوی دستگاه ایمنی، مقوی رحم، مقوی معده، درمان شکستگی، ضد سرفه و سرماخوردگی، ضد ورم، تصفیه‌کننده و خون‌رقیق‌کننده، درمان زخم چرکی	ادویه، جوشانده و دم‌کرده، عصاره، ضماد	ریزوم	از عطاری	۰/۸۳
۱۹۰	-----	-----	<i>Elettaria cardamomum</i> (L.) Maton	هل	ضدسرطان، آنتی‌اکسیدان، صفراپر مقوی معده و دستگاه ایمنی، ضد تهوع، سم‌زدا، مقوی رحم، ضد عفونی‌کننده، ضد میکروب، ضدالتهاب، مدر، ضد اسپاسم، ضد نفخ، مسکن، نشاط‌آور، کمک به هضم غذا، افزایش قوه جنسی	ادویه، جوشانده و دم‌کرده، عصاره	میوه، بذر	از عطاری	۰/۷۵

ادامه جدول ۲

ردیف	شماره هر بار یومی	نام منطقه	نام گونه	نام فارسی	نام ترکی	کاربرد درمانی	نحوه مصرف	اندام مورد استفاده	وضعیت: خودرو، کاشته شده، از عطاری	RFC
۱۹۱	-----	-----	<i>Zingiber officinale</i> Rosc.	زنجبیل	ایستی اوت	ضد ویروس، ضد میکروب، ضد عفونی کننده، سم زدا، ضد تهوع، مقوی معده و دستگاه ایمنی، افزایش دهنده قوای جنسی، کرم کش، مقوی قلب، رقیق کننده خون، ضد التهاب، ضد اسپاسم، کمک به هضم غذا، صفرابر، ضد نفخ، پایین آورنده چربی خون، مقوی رحم، درمان دل پیچه، درمان سوء هاضمه، قاعدگی آور، درمان اسهال، درمان سرماخوردگی، سرفه و گلودرد، تسهیل گردش خون	خام و تازه خوری، پخته شده، ادویه، جوشانده و دم کرده، عصاره	ریزوم	از عطاری	۰/۹۳
Zygophyllaceae										
۱۹۲	۱۵۵۹	زنجارود	<i>Tribulus terrestris</i> L.	خارخسک، خارخاسک	چاکقور تیکانی، دو قارنی	مسکن، مدر، درمان ناراحتی های کلیوی و ادراری، درمان سنگ کلیه، ضد نفخ، درمان بواسیر، درمان ضعف جنسی، درمان عفونت زنان، مسکن، ضد التهاب، درمان ناراحتی های قلبی، درمان ناراحتی های مقاربتی، ضد سرفه، درمان پروستات	جوشانده و دم کرده، عصاره، روغن	ریشه، برگ، میوه، بذر	خودرو	۰/۷۴
۱۹۳	۱۵۲۵	زنجارود	<i>Zygophyllum fabago</i> L.	قیچ لوبیایی	اوزری ایت، ایت اوزریک	مسکن درد زانو، ضد التهاب، کرم کش، ضد میکروب، ضد عفونی کننده، درمان آب مروارید، ملین	جوشانده و دم کرده	برگ، بذر	خودرو	۰/۵۱

بحث

L. از تیره پنیرکیان دارای بیشترین میزان اهمیت دارویی بومی و محلی در بین همه گونه‌های مورد مطالعه بودند. بولاغ اوتی یا علف چشمه (*Nasturtium officinale* R.Br.)، گیاهی علفی و بسیار شناخته‌شده در زنجان بوده و باورهای زیادی در مورد مصرف این گیاه و خواص دارویی آن در میان مردم بومی رایج است. بخش‌های مورد مصرف گیاه، بخش‌های رویشی به‌ویژه برگ‌ها است. این گیاه حاوی ترکیبات موثره‌ای از گروه گلوکوزینولات‌ها هستند که از ترکیبات گوگردی بوده و جزء فلاونوئیدها به‌شمار می‌روند و اثرات تقویتی و دارویی متعددی بر روی اندام‌های مختلف بدن مثل دستگاه هاضمه، پوست و استخوان داشته و ضدکرم، مقوی و ضد کم‌خونی است. به‌طور معمول در فصل بهار گیاه تازه در سبزی فروشی‌ها و گاه بساط‌های دست فروشی عرضه می‌شود. گیاه چای کوهی یا توکلوچه (*Stachys lavandulifolia* Vahl) از دیگر گیاهان مطرح و مهم دارویی در استان زنجان است. این گونه، گیاهی معطر و بسیار زیبا در فاز گل‌دهی بوده و از جمله گیاهانی است که به وفور در فصل بهار از رویشگاه‌های استان جمع‌آوری می‌شود. مهم‌ترین بخش مورد مصرف گیاه، سرشاخه‌های گلدار به‌همراه برگ‌ها است. چای کوهی نظیر دیگر گیاهان تیره نعنائیان سرشار از ترپنوئیدها، فلاونوئیدها و اسانس‌های روغن‌دار است. خواصی چون آرام‌بخشی، مسکن ناراحتی‌های عصبی، ضداسپاسم، ضدعفونی‌کننده، درمان سرماخوردگی، مقوی دستگاه ایمنی و سم‌زدایی از مهم‌ترین دلایل کاربردهای درمانی این گونه ارزشمند گیاهی است.

گیاه مهم و باارزش دارویی دیگر از تیره نعنائیان در زنجان، گیاه آویشن (*Thymus kotschyanus* Boiss. & Hohen) است. این گیاه، زیبا و معطر بوده، علاوه بر استفاده به‌صورت دمنوش و جوشانده، به‌عنوان ادویه نیز کاربرد زیادی دارد. در مصاحبه با زنان در شهرستان زنجان، خواص متعددی برای این گیاه ذکر شد که اهم آن‌ها عبارتند از: درمان سرفه و سرماخوردگی، ضدعفونت، ضدنفخ، مقوی دستگاه گوارش و دستگاه ایمنی، ضد میکروب و ویروس و درمان‌کننده مشکلات گوارشی مثل اسهال و دل‌پیچه. گیاه پنیرک یا امه‌کمه‌جی (*Malva sylvestris* L.) نیز از ضریب اهمیت دارویی بومی بالایی برخوردار است. تاثیرات دارویی این گیاه برای اغلب افراد این منطقه شناخته شده است. گیاه پنیرک سرشار از موسیلاژ، لعاب، فلاونوئیدها،

گیاهان دارویی و کاربرد آن‌ها در پژوهش‌های مختلفی بررسی شده اند (موسوی، ۱۳۸۳؛ سجادی و همکاران، ۱۳۹۰؛ بهرامی و کلامی، ۱۳۹۱؛ فروزه و همکاران، ۱۳۹۳؛ میردیلیمی و همکاران، ۱۳۹۳؛ تبد و جلیلیان، ۱۳۹۴؛ مالکی خضولو و همکاران، ۱۳۹۵؛ سعادت پور و همکاران، ۱۳۹۶؛ حسینی و همکاران، ۱۳۹۸؛ دلفان و همکاران، ۱۳۹۸؛ مهرنیا و حسینی، ۱۳۹۹؛ طفرانگار و وفادار، ۱۳۹۹؛ وفادار و همکاران، ۱۳۹۹؛ آروین و فیروزه، ۱۴۰۰؛ حسینی و همکاران، ۱۴۰۰؛ سعادت و همکاران، ۱۴۰۲) ولی پژوهش حاضر نخستین مطالعه جامع معطوف به دانش بومی و محلی زنان در مورد گیاهان دارویی در سه بخش مرکزی، قره پشتلو و زنجان‌رود شهرستان زنجان است. یافته‌های حاصل از این تحقیق نشانگر تنوع زیاد گیاهان دارویی مورد استفاده توسط جامعه هدف است (۱۹۳ گونه). بخش اعظم گونه‌های گیاهی مورد مطالعه (۶۲٪/۱۷)، به‌صورت خودرو در این منطقه می‌رویند. بزرگترین تیره‌های گیاهی، تیره‌های کاسنیان، نعنائیان، چتریان، گل‌سرخیان، باقلائیان و کلمیان (مجموعه با ۱۱۰ گونه گیاهی) هستند. پنج تیره گیاهی فوق از بزرگترین تیره‌ها در رویش‌های ایران هستند. وفور بالای گیاهان تیره‌های مزبور به‌دلیل سازگاری مناسب این گیاهان با شرایط اقلیمی و رویشگاهی مختلف از دشت‌ها تا مناطق مرتفع است. تیره‌های فوق‌الذکر حاوی ترکیبات موثره مختلفی شامل ترپنوئیدها، اسانس‌ها، ترکیبات پلی‌فنلی، گلیکوزیدها و ترکیبات سولفیدی هستند.

هم‌چنین تیره‌های گاوزبانیان، بادمجانیان و پنیرکیان از دیگر خانواده‌های ارزشمند دارویی در منطقه مورد مطالعه بوده‌اند. گیاهان تیره گاوزبانیان حاوی ترکیبات موثره آرام‌بخش، ضدافسردگی و ضداضطراب هستند. گیاهان تیره بادمجانیان حاوی آلکالوئیدهایی مثل هیوسیامین و اسکوپولامین بوده و خاصیت تسکین‌دهنده درد دارند. تیره پنیرکیان یکی از تیره‌های پرارزش گیاهی در منطقه زنجان است. گیاهانی نظیر پنیرک و ختمی حاوی موسیلاژ و لعاب در اندام‌های مختلف به‌ویژه در برگ و گل هستند. چهار گونه گیاهی بولاغ اوتی (*Nasturtium officinale* R.Br.) از تیره کلمیان، چای کوهی (*Stachys lavandulifolia* Vahl) و آویشن (*Thymus kotschyanus* Boiss. & Hohen) از تیره نعنائیان و پنیرک (*Malva sylvestris*)

بیشترین اندام‌های گیاهی مورد استفاده، اندام‌های گل، برگ و بذر بودند. نتایج مشابه با یافته‌های این تحقیق در مطالعات محققان دیگری در منطقه نارستان آمل، سراسرود در استان زنجان، بهبهان، مراتع زبرخان نیشابور، الشتر لرستان، ماهنشان در استان زنجان و راز و جرگلان در خراسان شمالی نیز به دست آمده است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۳؛ سعادت پور و همکاران، ۱۳۹۶؛ رزمجویی و همکاران، ۱۳۹۶؛ حسینی و همکاران، ۱۳۹۸؛ مهرنیا و حسینی، ۱۳۹۹؛ طفرانگار و همکاران، ۱۳۹۹؛ آروین و فیروزه، ۱۴۰۰). نظیر سایر مطالعات اتنوبوتانی در مناطق دیگر کشور نظیر نکا در استان مازندران، عجب‌شیر در استان آذربایجان شرقی، سراسرود در استان زنجان، بهبهان در استان خوزستان و راز و جرگلان در استان خراسان شمالی، رایج‌ترین روش‌های مصرف گیاهان دارویی به صورت‌های جوشانده و دم‌کرده و خام و تازه خوری بوده است (قلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۳؛ مالکی خضولو و همکاران، ۱۳۹۵؛ سعادت پور و همکاران، ۱۳۹۶؛ رزمجویی و همکاران، ۱۳۹۶؛ طفرانگار و همکاران، ۱۳۹۹؛ آروین و فیروزه، ۱۴۰۰). برطبق اظهارات زنان مصاحبه‌شونده در پژوهش حاضر، پرکاربردترین خواص درمانی گیاهان دارویی زنجان، درمان ناراحتی‌های گوارشی مختلف و همچنین تقویت کننده دستگاه هاضمه بوده است. اختلالات گوارشی از رایج‌ترین انواع اختلالات جسمی در ایران محسوب می‌شوند. این نوع اختلالات با عنوان دسته‌ای از پربسامدترین شکایات جسمی، نمونه‌ی مشهوری از ارتباط اضطراب با سلامت جسمانی است. تخمین زده می‌شود که حدود ۷ تا ۱۲ درصد تمام مراجعات به پزشکان به علائم و اختلالات گوارشی مربوط است (امیدی و همکاران، ۱۳۹۸). شیوع بالای استرس‌ها و تنش‌های زندگی عامل مخربی بر سلامت اندام‌های دستگاه هاضمه است و علائمی چون ریفلاکس اسید معده، زخم معده، سندروم روده تحریک‌پذیر، التهاب روده، تهوع و یبوست از علائم شایع گوارشی در مناطق مختلف کشور از جمله زنجان است. یافته‌های مشابه با تحقیق حاضر در مطالعات انجام‌یافته در مناطق دیگر کشور نیز دیده می‌شود (دولتخواهی و قربانی نهوجی، ۱۳۹۲؛ فروزه و همکاران، ۱۳۹۳؛ مرادی و همکاران، ۱۳۹۳؛ تبد و جلیلیان، ۱۳۹۴؛ حاتمی و زاهدی‌فر، ۱۳۹۵؛ بی‌باک و مقبل‌هنزائی، ۱۳۹۶؛ حسینی و همکاران، ۱۳۹۸؛ آروین و فیروزه، ۱۴۰۰؛ سعادت‌ی و همکاران، ۱۴۰۲).

تانن و رنگدانه آنتوسیانین است. در درمان سرماخوردگی و سرفه، گلودرد و عفونت کاربرد موثری داشته، تب‌بر و نرم‌کننده سینه است. باعث کاهش ناراحتی‌های گوارشی می‌شود. خونریزی قاعدگی را در زنان کم می‌کند و کرم‌کش و ضد عفونی‌کننده است. از دیگر گیاهان مهم دارویی خودرو در زنجان که به وفور توسط زنان مصاحبه‌شونده ذکر و به خواص آن‌ها اشاره شد می‌توان به گیاهان بومادران، ختمی، سیر، سنجد، پونه، کاکوتی، نعنا، یونجه، کاسنی و خاکشیر اشاره کرد. ختمی (*Althaea officinalis* L.)، گیاه دیگری از تیره پنیرکیان است و خواص ارزشمند پنیرک را داراست. بومادران و کاسنی از خانواده کاسنیان هستند. گیاه بومادران (*Achillea millefolium* L.) کاربردهای گوارشی متعددی داشته و تقویت‌کننده دستگاه ایمنی است. کاسنی (*Cichorium intybus* L.)، گیاه ارزشمندی برای درمان ناراحتی‌های کبدی و بیماری آبله مرغان است و در رفع عطش نیز موثر است. سیر گیاهی ارزشمند و حاوی ترکیبی به نام آلیسین است و خواص فراوانی دارد از جمله ضد عفونی‌کننده بوده و مشکلات گوارشی را کاهش می‌دهد و چربی و فشارخون را نیز پایین می‌آورد. پونه ((*Mentha longifolia* L. (Hudson) نعنا (*Mentha piperata* L. و کاکوتی (*Ziziphora clinopoides* Lam.) گیاهانی معطر از تیره نعنائیان بوده و در طب سنتی بومی زنان در شهرستان زنجان از ارزش دارویی و غذایی بالایی برخوردار هستند. حاوی ترکیبات موثره دارویی شامل ترپنوئیدها، روغن‌های اسانسی و تانن بوده، خاصیت میکروب‌کشی قوی دارند. مشکلات دستگاه هاضمه را کاهش می‌دهند. ضداسپاسم بوده مسکن درد و مدر هستند.

سنجد یا ایده (*Elaeagnus angustifolia* L.) گیاهی با تاثیرات دارویی طبیعی، حاوی تانن است و از مهم‌ترین خواص آن می‌توان به تقویت مفاصل، استخوان‌ها و پیشگیری از پوکی استخوان اشاره کرد. همچنین، در درمان اسهال و مشکلات گوارشی نیز کاربرد دارد. خاکشیر (*Descurainia Sophia* (L.) Webb ex Prantl) گیاه دارویی رایج دیگر در منطقه زنجان است. این گیاه در رفع عطش و تشنگی مورد مصرف داشته و مقوی معده و دستگاه گوارش است، به دلیل دارا بودن موسیلاژ، از ایجاد یبوست و کندی حرکات روده‌ها جلوگیری می‌کند و ضدسرفه و تب‌بر نیز است. یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر نشان داد که

کشور ظرفیت زیادی برای اشتغال‌زایی و راه‌اندازی کسب‌وکارهای مرتبط با گیاهان دارویی و استخراج ترکیبات موثر آن‌ها وجود دارد که نیازمند حمایت مسئولان شهری و استانی است.

تضاد منافع

نویسندگان مقاله حاضر اعلام می‌کنند که یافته‌های این پژوهش و مقاله تضاد منافی در بر ندارد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان این مقاله از زنان محترم شهرستان زنجان بابت همکاری در اجرای پژوهش و ارائه اطلاعات محلی دارویی گیاهان کمال تشکر را دارند.

منابع

آروین، پ.، فیروزه، ر. ۱۴۰۰. اتنوبوتانی گیاهان دارویی منطقه راز و جرگلان در استان خراسان شمالی، نشریه علمی تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران، جلد ۳۷، صفحات ۹۰۷-۸۷۳.

اسدی، م.، رمک معصومی، ع.ا.، جمزاد، ز.، مظفریان، و.ا. ۱۳۶۷-۱۳۹۶. فلور ایران، انتشارات موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور.

امیدی، ا.ا.، خاتم‌ساز، م.، ذوالفقاری، ب. ۱۳۹۱. اتنوبوتانی، رویدادی مبتنی بر بازنویسی علمی روایت‌های مردمی، مجله طب سنتی اسلام و ایران، جلد ۳، صفحات ۶۱-۵۱.

امیدی، ا.ا.، قربانی، ن.، فروتن، م.، جوادی، ا.ح.، کاشانکی، ح. ۱۳۹۸. رابطه بین اضطراب و سرکوبی با توجه به نقش واسطه‌ای خودشناسی انسجامی در بیماران مبتلا به اختلال گوارشی، جلد ۸، صفحات ۳۴-۲۷.

بهرامی، ب.، کلامی، پ. ۱۳۹۱. معرفی گیاهان دارویی مراتع کوهستانی شمال غرب ایران با تاکید بر دانش بومی و سنتی (مطالعه موردی: اکوسیستم مرتعی خرابه سنجی ارومیه)، فصلنامه علمی پژوهشی اکوسیستم‌های طبیعی ایران، جلد ۳، صفحات ۶۹-۵۹.

بی‌باک، ح.، مقبلی هنزائی، ف. ۱۳۹۶. جمع‌آوری، شناسایی و استفاده سنتی و بومی گیاهان دارویی در شهرستان جیرفت، فصلنامه گیاهان دارویی، جلد ۴، صفحات ۱۱۶-۱۴۱.

از مجموع ۱۹۳ گونه گیاهی دارویی، ۸۸ گونه دارای ترکیباتی هستند که خواص ضد میکروبی، ضدکرم، ضد عفونی‌کننده و ضد ویروس داشته‌اند. مطابق با اظهار نظر زنان مصاحبه‌شده در این تحقیق، ۶۰ گونه گیاهی برای درمان بیماری‌های متابولیکی مثل بیماری‌های کبدی و همین‌طور به عنوان سم‌زدا و صفرابر مورد استفاده قرار می‌گیرند. در گفت‌وگو با زنان در زنجان مشخص گردید که برخی گیاهان به صورت ترکیبی مورد استفاده قرار می‌گیرند. به عنوان نمونه، به منظور درمان سرماخوردگی، سرفه و گلودرد، گیاهان آویشن (*Thymus kotschyanus* (Boiss. & Hohen Hudson))، پونه (*Mentha longifolia* L.)، مرزه (*Satureja hotensis* L.) به همراه زنجبیل (*Zingiber officinale* Rosc.) و عناب (*Ziziphus jujuba* Miller) مصرف می‌شود. هم‌چنین، بومادران (*Achillea millefolium* L.)، چای کوهی (*Salvia lavandulifolia* Vahl)، مریم‌گلی (*Salvia macrosiphon* Boiss.) و کاسنی (*Cichorium intybus* L.) به صورت ترکیبی برای درمان ناراحتی‌های گوارشی استفاده می‌شوند. چای کوهی (*Stachys Aloysia citrodora* Vahl)، به لیمو (*Palau Echium amoenum* Fisch. & C.A.Mey.) و بابونه (*Chamaemelum nobile* (L.)) برای رفع ناراحتی‌های عصبی و افسردگی مصرف می‌شوند. زنجبیل (*Zingiber officinale* Rosc.)، هل (*Elettaria cardamomum* (L.) Maton) و عناب (*Thymus kotschyanus* Boiss. & Hohen Hudson) و آویشن (*Ziziphus jujuba* Miller) نیز برای درمان ناراحتی‌های ویروسی استفاده می‌شوند.

نتیجه‌گیری کلی

مصاحبه با زنان در شهرستان زنجان اطلاعات ارزشمندی در مورد دانش بومی آن‌ها از گیاهان دارویی رایج در منطقه، کاربردهای طب سنتی و روش‌های مصرف را آشکار ساخت. کاربرد ۱۹۳ گونه گیاه دارویی که برای درمان طیف قابل توجهی از اختلالات و ناراحتی‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد نشان‌دهنده جایگاه پررنگ گیاهان در طب بومی محلی منطقه مورد مطالعه است. شایسته است اطلاعات مفید دارویی زنان شهرستان زنجان حفظ شده و مستند گردد. مطالعه حاضر نشان داد که در این منطقه از

سجادی، س. ا. بتولی، ح.، قنبری، ع. ۱۳۹۰. جمع‌آوری و بررسی مصارف سنتی منتخبی از گیاهان شهرستان کاشان، مجله طب سنتی اسلام و ایران، جلد ۲، صفحات ۲۹-۳۶.

سعادت‌پور، م.، بارانی، ح.، عابدی سروستانی، ا.، فروزه، م. ر. ۱۳۹۶. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی سجاورد (استان زنجان)، داروهای گیاهی، جلد ۸، ۱۹۳-۱۸۵. سعادت، ر.، ستاریان، ع.، دانشور، ا.، امینی، ا. ۱۴۰۲. گیاه‌قوم‌شناسی (با تأکید بر کاربرد دارویی) گیاهان شرق استان گلستان (اقوام ترکمن)، نشریه علمی تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران، جلد ۳۹، صفحات ۳۷-۱۶.

طغرانگار، ز.، وفادار، م.، قربانی نهوجی، م. ۱۳۹۹. مطالعه اتنوفارماکولوژی گیاهان دارویی موثر در درمان بیماری های گوارشی شهرستان ماهشان، فصلنامه گیاهان دارویی، جلد ۱۹، صفحات ۲۹۰-۲۶۶.

فروزه، م.، ر.، حشمتی، غ. ع.، بارانی، ح. ۱۳۹۳. جمع‌آوری و بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان استان کهگیلویه و بویر احمد، مجله طب سنتی اسلام و ایران، جلد ۵، صفحات ۱۳۹-۱۳۱.

قهرمان، ا.، عطار، ف. ۱۳۸۰. تنوع زیستی گونه های گیاهی ایران، موسسه انتشارات دانشگاه تهران، ۲۱۴ صفحه. گلچین، ا. ۱۳۸۶. گزارش طرح تاثیر فلزات سنگین بر روی مراتع و دام های استان زنجان، سازمان جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان زنجان، ۱۰۳ صفحه.

مالکی خضولو، س.، انصاری اردلی، س.، مالکی خضولو، م. ۱۳۹۵. مطالعه اتنوبوتانی و مصارف سنتی برخی گیاهان دارویی شهرستان عجب‌شیر، مجله طب سنتی اسلام و ایران، جلد ۷، صفحات ۵۰۶-۴۹۹.

مرادی، ل.، دولتخواهی، م.، دارابی، ح.، نبی‌پور، ا. ۱۳۹۳. اتنوفارماکولوژی گیاهان دارویی بندر گناوه، دومانه نام طب جنوب، جلد ۱۷، صفحات ۹۷۳-۹۵۹. مظفریان، و. ا. ۱۳۸۸. فرهنگ نام‌های گیاهان ایران، انتشارات فرهنگ معاصر، ۷۴۰ صفحه.

مظفریان، و. ا. ۱۳۸۹. درختان و درختچه‌های ایران، انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۴۷۰ صفحه. مظفریان، و. ا. ۱۳۹۰. رده‌بندی گیاهی، انتشارات امیرکبیر، ۶۲۰ صفحه.

تبد، م. ع.، جلیلیان، ن. ۱۳۹۴. مطالعه اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی منطقه زریوار شهرستان مریوان، فصلنامه گیاهان دارویی، رویش روانشناسی، جلد ۲، صفحات ۷۵-۵۵.

حاتمی، ا.، زاهدی‌فر، م. ۱۳۹۵. بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان دارویی شهرستان فسا در استان فارس، مجله طی سنتی اسلام و ایران، جلد ۷، صفحات ۹۵-۸۹. حسینی، م.، فروزه، م.، ر.، بارانی، ح. ۱۳۹۸. شناسایی و بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان دارویی شهرستان نیشابور، (مطالعه موردی: مراتع زبرخان)، فصلنامه گیاهان دارویی، جلد ۲، صفحات ۲۳۱-۲۱۲.

حسینی، س.، حشمتی، غ. ع.، فروزه، م.، ر.، کرمی، پ. ۱۴۰۰. دانش بومی گیاهان دارویی کوهستان و دهستان آیدر سندانج، دوفصلنامه علمی دانشهای بومی ایران، جلد ۸، صفحات ۳۴۳-۳۹۵.

حیدری، ع.، زالی، س. ح.، حیدری، ق. ا. ۱۳۹۳. گیاه‌مردم‌نگاری منطقه بیلاقی نمارستاق، شهرستان آمل (استان مازندران)، مجله طب سنتی اسلام و ایران، جلد ۵، صفحات ۳۳۹-۳۳۰.

خالقی، ب.، عوافی همت، م.، شامخی، ت.، شیروانی، ا. ۱۳۹۴. دانش اکولوژیک سنتی مردم محلی از خواص دارویی گیاهان علفی و بوته‌ای در حوزه ایلگنه‌چای ارسباران، دو فصلنامه دانشهای بومی ایران، جلد ۲، صفحات ۲۳۴-۲۰۳.

دلفان، ا.، خدایاری، ح.، عزیزی، خ. ۱۳۹۸. اتنوبوتانی گیاهان دارویی بومی در مناطق زاغه و پیرانشهر، استان لرستان، ایران، فصلنامه اکوفیتوشیمی گیاهان دارویی، جلد ۷، صفحات ۸۳-۶۴.

دولتخواهی، م.، قربانی نهوجی، م. ۱۳۹۲. معرفی گیاهان دارویی پرمصرف شهرستان دشتستان در استان بوشهر با تأکید بر کاربرد سنتی، فصلنامه گیاهان دارویی، جلد ۲، صفحات ۱۰۶-۸۵.

رمزجویی، د.، زارعی، ز.، آرمن، ر. ۱۳۹۶. مطالعه اتنوبوتانی (شناسایی، خواص درمانی و نحوه استفاده) برخی گیاهان دارویی شهرستان بهبهان، استان خوزستان، فصلنامه گیاهان دارویی، جلد ۴، صفحات ۵۰-۳۳.

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی شهری استان زنجان، دفتر برنامه و بودجه، ۱۳۸۶، مطالعات برنامه‌ریزی فضایی استان زنجان، ۳۹۴ صفحه.

- Davis, P. (ed.) 1965-1988. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Edinburgh University Press, Scotland, Vols. 1-10.
- Hao, D.C., Xiao, P.G. 2020. Pharmaceutical resource discovery from traditional medicinal plants: Pharmacophylogeny and profiling of *Prosopis cineraria* and in vitro assessment of antioxidant and anti-ulcerogenicity activities. *Phytomedicine Plus*, 3(3): 1-15.
- Rechinger, K.H. (ed.) 1963-2005. Flora Iranica. Akademische Druck-und Verlagsanstalt, Austria, Vols. 1-176.
- Townsend, C.C., Guest, E., Al-Ravi, A. 1966 – 1985. Flora of Iraq. Ministry of Agriculture and Agrarian Reform of the Republic of Iraq, Iraq, Vols: 1 – 9.
- Vitalini, S., Iriti, M., Puricelli, C., Ciuchi, D., Segale, A., Fico, G. 2013. Traditional knowledge on medicinal and food plants used in Val San Giacomo (Sondrio, Italy)-an alpine ethnobotanical study. *Journal of Ethnopharmacology*, 145(2): 517-529.
- pharmacophylogenomics. *Chinese Herbal Medicines*, 12(2): 104-117.
- Harshberger, J.W. 1896. The purposes of ethnobotany. *Botanical Gazette*, 21(3), 146-154.
- Komarov V.L., Shishkin B.K. (eds.) 1963 – 1974. Flora of USSR. Keter and IPST press, Israel, Vols: 1 – 32.
- Mishra, B. 2023. Assessment of Plant Diversity: A Medicinal, Conservational and Environmental Study. *Asian Journal of Biology*, 18(1): 39-57.
- Moghanloo, L., Ghahremaninejad, F., Vafadar M. 2019. Ethnobotanical study of medicinal plants in the central district of the Zanjan county, Zanjan province, Iran. *Journal of Herbal Drug*, 9(3): 121-131.
- Pandey, V., Patel, S., Danai, P., Yadav, G., Kumar, A. 2023. Phyto-constituents مظفریان، و.ا. ۱۳۹۷. شناخت گیاهان دارویی و معطر ایران، انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۴۴۴ صفحه.
- موسوی، ا. ۱۳۸۳. گیاهان دارویی استان زنجان، نشریه تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران، جلد ۲۰، صفحات ۳۴۵-۳۶۸.
- مهرنیا، م.، حسینی، ز. ۱۳۹۹. مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی بومی منطقه الشتر (لرستان)، مجله طب سنتی اسلام و ایران، جلد ۱۱، صفحات ۱۱۲-۸۱.
- میردیلیمی، س. ز.، حشمتی، غ.ع.، بارانی، ح. ۱۳۹۳. مطالعه اتنوبوتانی و اتنواکولوژی گونه‌های دارویی کچیک (مطالعه موردی مراتع کچیک در شمال شرق استان گلستان)، دو فصلنامه دانشهای بومی ایران، جلد ۲، صفحات ۱۵۴-۱۲۹.
- میرشکار، م.، ابراهیمی، م.، آجورلو، م. ۱۳۹۷. مطالعه اتنوبوتانی و مصارف سنتی برخی گیاهان دارویی شهرستان خاش، مجله طب سنتی اسلام و ایران، جلد ۹، صفحات ۳۷۰-۳۶۱.
- وفادار، م.، طغرانگار، ز. ۱۳۹۹. مطالعه اتنوبوتانی برخی از گیاهان دارویی شهرستان ابهر، استان زنجان، فصلنامه گیاهان دارویی، جلد ۱۹، صفحات ۵۴-۳۰.
- Al-Robai, S.A., Ahmed, A.A.E., Mohamed, H.A., Ahmed, A.A., Zabin, S.A., Alghamdi, A.A.A. 2022. Qualitative and Quantitative Ethnobotanical Survey in Al Baha Province, Southwestern Saudi Arabia. *Diversity*, 14(867): 1-25.
- APG IV, 2016, An update of the Angiosperm phylogeny group classification for the orders and families of flowering plants: APG IV. *Botanical Journal of the Linnean Society*, 181(1): 1-20.

Ethnobotanical Study of some Medicinal plants Based on Indigenous knowledge of women in Zanjan city

Zohreh Toghranegar¹, Mahnaz Vafadar*¹

¹Assistant Professor, Department of Biology, University of Zanjan, Zanjan, Iran

Received: 2023/12/14; Accepted: 2024/07/06

Abstract

The traditional use of indigenous medicinal plants for therapeutic purposes has a long history in Zanjan province. The present study was conducted in order to obtain the local knowledge of women about the medicinal plants of the region and their therapeutic effects. This study was managed by collecting, pressing and scientific identification of the plants, a qualitative-questionnaire study was conducted with a semi-structured interview on a statistical population consisting of 90 women in three parts of Zanjan city during the years 2022-2023. In order to investigate and compare the medicinal importance of the studied plants, the relative frequency of citation (RFC) was calculated for all species. The results of this research indicated the use of 193 plant species belonging to 47 families. The largest plant families included Asteraceae with 32 species, Lamiaceae with 21 species, Apiaceae with 18 species, Rosaceae with 15 species, and Fabaceae and Brassicaceae with 12 plant species each. *Nasturtium officinale* R.Br., *Stachys lavandulifolia* Vahl, *Thymus kotschyanus* Boiss. & Hohen. and *Malva sylvestris* L. had the highest RFC coefficient (1). The most important organs used in medicinal plants are flowers, leaves, seeds, fruits and vegetative parts and the most important medicinal and therapeutic cases mentioned by the interviewees in this research are: pain reliever for digestive disorders and tonic for the digestive system, antiseptic and anthelmintic applications, treatment of liver diseases and liver tonic, treatment of respiratory disorders, pain reliever and antispasmodic applications and treatment of skin discomforts. The findings of this research showed that high diversity of native medicinal plants in Zanjan province and it makes necessary to protect this valuable biological reserve even more obvious.

Keywords: Traditional medicine, Disease, Women

*Corresponding author: vafadar@znu.ac.ir